

Diósi Alojzia

**Társadalomismeret
– integrált tanterv**

7–10. évfolyam

az iskolakultúra 1998/11 melléklete

A tanterv kiindulópontja a Közgazdasági Politechnikum társadalomismeret munkacsoportja által kifejlesztett integrált TÁRSADALOMISMERET tárgy, amely a történelem oktatásán túl a társadalomtudományok elemeinek erőteljesebb és komplex közvetítését vállalta fel. Tartalma a Nemzeti Alaptanterv Ember és Társadalom műveltségterülete, annak összes részterületével együtt (történelem, emberismeret, társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek). A munkacsoport 1990 óta folytatott szakmai együttműködése, továbbá a NAT-előírások figyelembevétele alapján a tantervet Diósi Alojzia állította össze.

A Közgazdasági Politechnikum társadalomismeret munkacsoportja (Diósi Alojzia, Fehér Márta és Szász Katalin) e tanterv alapján, a KOMA támogatásával készíti el a 7–10. évfolyam tankönyveit és a hozzájuk kapcsolódó tanári segédkönyveket. A Közgazdasági Politechnikum 1999 szeptemberében kezdi meg e tankönyvek bevezetését a hetedik évfolyamon.

Az alkotók véleménye az, hogy mind a tanterv, mind a megfelelő tankönyvek homogén és vegyes, szociálisan hátrányos vagy kedvezőbb összetételű csoportok esetén egyaránt sikerrel alkalmazhatóak. Fontosnak érzik azonban, hogy a tanításra vállalkozó pedagógus, munkaközösség önképzés és továbbképzés formájában tanulmányozza az *Ember és Társadalom* műveltségi terület új, eddig az iskolai oktatásban kevésbé alkalmazott elemeit (szociológiai, politológiai, gazdálkodási, embertani, interkulturális ismeretek; interaktív oktatási technikák stb.).

Célok

Az Ember és Társadalom műveltségterület komplex megközelítése.

A kronologikus egyetemes és magyar történelem „nagy” korszakainak bemutatásával tudatosítani az emberiség XX. századig megtett útját, az egyén és a társadalom bonyolult viszonyrendszerét. Meghatározó szerep jut az individuum és a kisközösségek (család, település) együttműködési formáinak, egymásra utaltságának feltérképezésére.

Az eseménytörténet bővítésére a tanterv nem törekedett. Mindenképpen el szeretné kerülni ugyanis azt, hogy az anyag túlszűfolttá váljék, s ezt a komplex társadalomtudományi megközelítés szenvedje meg. Másrészt az integrált tárgyak különbözősége miatt az anyag feldolgozása változatos óravezetési technikákat kíván. Csak így valósulhat meg az a fajta *sokoldalú képesség- és készségfejlesztés*, melyet a tanterv kidolgozói szem előtt tartottak.

Tartalom

A tantárgy felépítése, módszerei és filozófiája szerint is erőteljesen *jelenelvű*. Ennek megfelelően a közelmúlt és a jelenismeret tanulmányozására több időt fordít, mint azt a kronologikus beosztás indokolná.

A történeti korszakok tanulmányozásának fontos eszköze a jelenre való folyamatos reflexió. Ennek birtokában a diákok árnyaltabban és tudatosabban élhetik meg saját világukat. A tantárgyi integráció jóvoltából az értékek és értékrendek sokoldalú tanulmányozására van lehetőségük. Így kevésbé lesznek hajlamosak értékrendjük abszolutizálására: nyitottabbá és fogékonyabbá válhatnak a másság különböző formái iránt. Együttműködési technikáik, konfliktuskezelő képességük, kompromisszumkészségük és kommunikációs kultúrájuk harmonikusan fejlődhet.

A társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek és az emberismeret követelményei az éppen tanulmányozott korszakok megközelítési szempontjaivá válnak. Egy-egy fontosabb kategória így többször, de mindig életszerű társadalmi környezetbe helyezve, dinamikus jeleníthető meg.

A történelem korszakai kifejezik az emberi civilizáció vívmányait, másrészt érzékelteik a *történelmi haladás* viszonylagosságát. Az anyagi-szellemi kultúra nagy teljesítményei az adott korszak életminőségének tükrében, nemegyszer romboló hatásukkal együtt – tehát nem csupán statisztikai elemekként értékelendők.

Követelmény

A tantárgyi integráció elősegíti a differenciált értékszempélet kialakulását, a tantárgyi öncélúság kiküszöbölését; a társadalom életszerű és komplex megértését, későbbi megélését. Erősíti az empátia, a szociális érzékenység, a tolerancia attitűdjét, természetessé, belülről fakadó késztetéssé fejleszti a másság tiszteletét.

Értékelés

A tananyag elsajátításának, a tanulói aktivitás mérésének változatos, mindenki számára kötelező, illetve egyénre szabott mérési módjai vannak. Az értékelésben megjelenik mind az egyéni, mind a csoportmunkában nyújtott teljesítmény. A fiatalabb korosztályoknak egyrészt a játékos, gyakorlati jellegű feldolgozások nagyobb arányban ajánlhatók, másrészt az önkéntes, illetve iskolán kívüli feladatok esetében a pedagógus segítsége fokozottabban kell, hogy érvényesüljön.

I. A csoportmunka lehetséges formái, illetve értékelésük:

1. Adott téma probléma központú feldolgozása, tanulócsoportokban megadott szempontok szerint (forráselemzés vagy más típusú szövegek elemzése, esetleg órán bemutatott filmrészlet feldolgozása).

2. Csoportos gyakorlati tevékenység (valamely történelmi-társadalmi helyzet, konfliktus megjelenítése vagy arról folytatott vita).

3. Csoportos vetélkedő: az adott korszak komplex megközelítése: a tematikai tudnivalókon túl a jellegzetes öltözködés, ételek, élethelyzetek bemutatása kötetlen, játékos formában.

II. Az egyéni értékelés kötelező és lehetséges módjai:

1. Szóbeli felelet (akár egy téma bemutatása, akár egy történelmi-társadalmi probléma felvezetése köré szerveződhet).

2. Témazáró dolgozat (egy-egy korszak lezárásakor).

3. Rövid írásbeli számonkérés (kb. 20 percben: adatok, események, nevek pontos rögzítéséhez, vaktérképes feladat a topográfiai ismeretek elmélyítéséhez).

4. A tananyag feldolgozását segítő múzeumi kutatólap kitöltése (a helyi lehetőségek függvényében; a helytörténet tanulmányozásához, tananyagba történő beépítéséhez is ajánlható).

5. Kiselőadás a korszakhoz kapcsolódó cikkek, szakirodalomból vett részletek segítségével (önkéntes vállalás, egyéni érdeklődés esetén).

6. Egy-egy korszakhoz kötődő művészfilm kapcsán írt esszé megadott szempontok alapján. (Az órakeret terhére nem igazán vállalható, az esetleges óracserék miatt technikailag is nehézkes. Egy működő iskolai filmklubhoz vagy szakkörhöz illeszthető leginkább.)

Feltételek

– vetítésre alkalmas terem (ha ez állandó jelleggel megoldhatatlan, akkor alkalomszerűen, amikor a tananyag kívánja);

- falitérképek;
- szakkönyvtár;
- szöveggyűjtemények;
- Televideo-kazetták (pl.: a „Századunk nagy napjai” c. összeállítás a 9-10. évfolyamon);
- a Rubicon, a História, a HVG folyóiratok, mint segédanyagok.

Óraszámok: 7–8. évfolyam: heti 3 óra; évi 95 óra.

9–10. évfolyam: heti 4 óra; évi 130 óra.

Csoportlétszám

Legalább 15, legfeljebb 30 fő (30 fő felett nagyon nehéz a módszertanilag alapvető csoportmunka alkalmazása, mivel 5–6 főnél több diák egy csoportban nem igazán tud együtt dolgozni. Ha pedig öt csoportnál több dolgozik együtt, a közös megbeszélés elhúzódhat, az óra szétesik. Másrészt három csoport léte minimálisan indokolt, hogy differenciált munka folyhasson. Ezek a szempontok indokolják a tanulócsoporthatárakat.)

A tanterv szerkezete

7. évfolyam

- 7.1. Az ősi társadalmak
- 7.2. Az ókori keleti társadalmak
- 7.3. Az ókori görögök
- 7.4. Az ókori Róma
- 7.5. A zsidó vallás és a kereszténység
- 7.6. A kora középkor
- 7.7. A magyarság születése, az Árpád-házi királyok kora

8. évfolyam

- 8.1. Az érett középkor
- 8.2. A késő középkor
- 8.3. Az Anjouk, a Luxemburgiak és a Hunyadiak kora
- 8.4. A kora újkor
- 8.5. A Jagelló-kor; a három részre szakadt Magyarország
- 8.6. Magyarország a Habsburg Birodalomban

9. évfolyam

- 9.1. A polgári átalakulás kora
- 9.2. A polgárosodás kezdetei Magyarországon
- 9.3. A modern Magyarország születése
- 9.4. A nemzetállamok és az imperializmus kora
- 9.5. Totalitárius rendszerek és polgári demokráciák

10. évfolyam

- 10.1. A megosztott világ
- 10.2. Magyarország a szovjet hatalmi tömbben
- 10.3. Európa helye a világban
- 10.4. A jogállam és működése
- 10.5. Az emberiség jövőjét veszélyeztető problémák

7.1. Az ősi társadalmak (15 óra)

Célok:

Megmutatni az emberiség közös gyökereit; az ember és a természeti környezet összetartozását. Az alkalmazkodás és emberi együttműködés sokszínűségét és sokféleségét a Földet benépesítő csoportok esetében. Érdekelteni, hogy az éleltermelés megindulása és a letelepedés miért „forradalom”.

Előzmények:

Társadalmi ismeretek a 6. osztály végéig: a természet, a társadalom, a gazdaság és a környezeti állapot általános összefüggései; az életmódbeli különbségeket befolyásoló tényezők.

Tartalom:

Az ember származása, előtörténete.
 Az emberek és állatok különbözőségei: biológiai, társadalmi jellegzetességek.
 Egyén és közösség: alkalmazkodás és együttműködés.
 Gondolkodás, kommunikáció, tanulás.
 Az emberi szellem.
 Mozgatóink.
 Érdekek és értékek; az erkölcsi normák.
 Vadászok és gyűjtögetők.
 Az eszközkészítés korszakai (paleolitikum, neolitikum).
 Az első élelemtermelők.
 A család mint életünk alapvető közössége.
 A háztartás; munkamegosztás a háztartásban.
 A régészeti kutatások módszerei.
 A termékeny félhold.
 Ősi települések (csoportmunka).
 A társadalmi egyenlőtlenségek kialakulása.
 Államformáló tényezők.
 Az állam alapvető feladatai: törvényalkotás, igazgatás, bíraskodás, a belső rend védelme, honvédelem (sziget-játék).

Követelmények:

A tanuló ismerje az ember származásáról szóló legfontosabb elképzeléseket.
 Ismerje az ember és az állat közötti különbségeket; az emberi és az állati társas viszony hasonló és eltérő vonásait.
 Értse a beszéd és a gondolkodás összefüggését.
 Ismerje az emberi szellem néhány sajátosságát; a cselekedetek legfontosabb mozgatórugóit.
 Érzékelje az élelemtermelés megindulásának döntő fontosságát az emberi civilizációra nézve.
 Ismerje a régészeti kutatások, a kormeghatározás néhány alapvető vonását.
 Ismerje az ősi hiedelemvilág, a halottkultusz elemeit.
 Legyen számára világos a „társadalom” és az „állam” kategóriák tartalma.
 Ismerje az állam általános feladatait; legyen képes hozzárendelni azokat az intézményeket, amelyek ezeket a funkciókat ma ellátják.

7.2. Az ókori keleti társadalmak (15 óra)

Célok:

Megismertetni a „civilizáció” fogalmának legfontosabb elemeit, összetevőit. Érzékeltetni, hogy a termelés irányítása, a közigazgatás, az állam feladatai mennyiben általános jellegűek és mennyiben korhoz kötöttek. A mai indiai és kínai civilizáció ókori gyökerei. A vallás humanizáló ereje. A „világvallás” fogalmának értelmezése.

Előzmények:

Az eszközkészítés korszakai. Az első élelemtermelők. Ősi települések. A társadalmi egyenlőtlenségek kialakulása. Államformáló tényezők.

Tartalom:

A civilizáció fogalma, tartalma.
 Folyóvölgyi társadalmak.
 Az öntözéses gazdálkodás; az emberi együttműködés és kapcsolatok formái és módjai.
 Az írásbeliség kialakulása és jelentősége.
 Az eszközkészítés fejlődése (réz, bronz, vas).
 Sumer; palota és templom; mezopotámiai istenek.
 Egyiptom; birodalom, vallás és művészet.
 Kína; vallás, művészet, anyagi és szellemi kultúra.
 India: Mohendzso Daro és Harappa.
 Brahmanizmus, buddhizmus, hindu vallás.
 Az indiai társadalom.

Szerelem, házasság.
 Erkölcsei normák, törvénykezés.
 Hétköznapiak és ünnepek.
 Élet és halál.

Követelmények:

A tanuló ismerje az írás kialakulásának gyakorlati okát, egyes lépéseit.
 Érezze az írásbeliség kialakulásának döntő jelentőségét, vegye észre a kapcsolatot az írásrendszerek egyszerűsödése és a növekvő gyakorlati felhasználás között.
 Hasonlítsa össze a kasztrendszert a megismert ókori keleti hierarchikus társadalmakkal.
 Értelmezze a kasztrendszert mai szemmel.
 Fejtse ki, hogy mit jelent a lélekvándorlás fogalma.
 Vázolja *Buddha* életének történetét.
 Értelmezze a spontaneitás fogalmát a keleti vallásokban.
 Vázolja, hogyan jelenik meg a természet törvényeivel való összhang; illetve az annak megfelelés a megismert keleti eszmerendszerekben.
 Értelmezze, hogy az európai (keresztény) indíttatású gondolkodáshoz képest ez mennyiben más.
 Legyen tisztában a mai hindu vallás elemeivel, kultuszaival.
 Ismerje a tanulmányozott vallások jelenkori megjelenését, tartalmát.
 Legyen képes árnyaltan szemlélni a keleti vallások humanizáló erejét, az emberi együttműködésre gyakorolt erősítő hatását.

7.3. Az ókori görögök (10 óra)

Célok:

Érzékeltetni a görög „harmónia” lényegét; az emberközpontság megnyilvánulásait. Melyek a görög tudomány, életforma, gondolkodás mai napig ható elemei? A piacgazdaság, az önkormányzat, a demokrácia mibenléte és működése. A természettel való együttélés szándéka és kifejeződése a görög világban. A hellenizmust úgy szemléljék, mint a kelet–nyugati kapcsolatok első, az emberi civilizációt nagymértékben megtermékenyítő fejezetét.

Előzmények:

A görög világ földrajzi adottságai. A földrajzi tényezők hatása az életmódra. Állami funkciók. A birodalomépítés ókori szabályai.

Tartalom:

A görög polisz; településtípus, államforma.
 Pánhellén szerveződések: szentélyek, olimpiák.
 A görög vallás (isten és ember a görög világban).
 Emberarcú görög istenek (a mitológia jellegzetes darabjai köré szervezett csoportmunka, szerepjáték).
 Spárta (forráselemzés, szerepjáték).
 A spártai életforma: egyén és közösség konfliktusa (csoportos vita).
 A görög–perzsa háborúk (forráselemzés).
 Az athéni demokrácia; a népgyűlés „fogatőkönyve” (szerepjáték).
 Tudomány és művészet (filozófia, matematika, építészet, szobrászat); kiselőadások.
 Értékek, normák, erkölcs a polisz társadalomban.
 Nagy Sándor és a hellenizmus; kelet–nyugati kapcsolatok.
 A hellenisztikus nagyváros újdonságai (infrastruktúra, komfortosság, kikötők, világítótorony stb.); kiselőadások.

Követelmények:

A tanuló ismerje a görög polisz kialakulásának földrajzi hátterét.
 Tudjon különbséget tenni az alulról szerveződő autonóm kisközösségek és a felülről összetartott birodalmak között.
 Értse a demokrácia mibenlétét, az esélyegyenlőség fogalmát és korlátait.
 Legyen képes összehasonlítani nagy vonalakban az athéni demokráciát a mai demokráciákkal.
 Értse az „önkormányzat” fogalmát és jelentőségét.
 Ismerje a piacgazdaság fogalmát, legyen tisztában a pénz alapvető funkcióival.
 Ismerje a külkereskedelem alaptörvényeit: az export–import fogalmát.
 Érzékeltse a görög „harmóniát”, a görög művészet erejét, emberközpontságát.
 Vegye észre a görög építészetben, formatervezésben a természettel való együttélés szándékát és kifejeződését.
 Értse a kelet–nyugat egymásra hatásának fontosságát, és ennek emberi civilizációt megtermékenyítő hatását a hellenizmusban.

7.4. Az ókori Róma (10 óra)

Célok:

Érzékeltetni, hogy a birodalom soha nem látott területen teremtett kulturális kapcsolatokat, hozott létre máig is tapasztalható egyöntetű kultúrát. Kiemelni a városi civilizáció terjesztésének jelentőségét. Megmutatni a „civilizáció” mérhető értékeit; másrészt a kegyetlenség, agresszivitás ellentmondásos jelenségét a római világban.

Előzmények:

A görög civilizáció és a hellenizmus. Az ókori keleti és a hellenisztikus város. Középületek és infrastruktúra. A hadsereg és a közigazgatás.

Tartalom:

Városállamból birodalom.

A köztársaság válsága; polgárháború, császárkor.

A Pax Romana (Rómában, Itáliában, a provinciákban).

A római világ civilizációs alkotásai (csoporthalmaz);

A városi kultúra jellegzetes kellékei:

- utépítés,
- vízvezetékek és csatornák,
- fürdők.

Mindennapok; szórakozás (csoporthalmaz):

- kocsiversenyek,
- gladiátorjátékok.

A római világ magyarországi emlékei (helytörténet).

Értékek, értékrend a római világban (az élet tisztelete, a természettel való együttélés, agresszivitás és kegyetlenség, nyitottság és előítéletek); csoportos vita.

A népvándorlás; a nomád életforma, haditechnika (mai nomád népek élete, kultúrája).

Követelmények:

A tanuló ismerje a római terjeszkedés okait.

Fejtse ki Róma és a provinciák kapcsolatának előnyös és hátrányos oldalát.

Érzékelje az infrastruktúra jelentőségét a gazdasági fejlődésben.

Legyen tisztában azzal, hogy mely gazdasági, politikai és infrastrukturális eszközök biztosíthatják valamely birodalom egybentartását.

Érzékelje a rabszolgatartás gazdasági vonzatát, a hódításokból fakadó logikáját, de legyen számára világos annak antihumánus, életellenes vonása is.

Vege számba az antik világ felbomlásának legfontosabb okait.

Ismerje a népvándorlásban részt vevő népek szervezetét, haditechnikáját, életformáját.

Vege észre a „barbár” életforma vad, kegyetlen, pusztító hatása mögötti útkeresést, a létfenntartási kényserűséget, a demográfiai növekedés okozta terjeszkedés logikáját.

7.5. A zsidó vallás és a kereszténység (15 óra)

Célok:

Megismertetni a tanulókkal a kereszténységnek a zsidó vallásban fellelhető gyökereit. A kereszténység humánus elemei. A kereszténység meghatározó szerepe az európai közgondolkodásban. A zsidó vallás továbbélése napjainkig. Hogyan válik a kereszténység világvallássá.

Előzmények:

Ósi kultuszok. Kína és India vallásai. A hellenisztikus kultúra. A római birodalom hódításai. A provinciák elnyomása.

Tartalom:

A zsidó nép kialakulása; a Jahve-kultusz.

A kánaáni istenvilág.

A zsidó állam; Dávid, Salamon.

A próféta-mozgalom; az egyistenhit kialakulása.

A Biblia szerkezete; történetei.

A Messiás-hit.

Jézus élete és tanításai.

A hellenisztikus kultúra hatása; Pál apostol.
 Az Újszövetség.
 A kereszténység tartalma.
 Az ember értéke a keresztény vallás szerint.
 Választás és döntés; az akarat szabadsága.
 A kereszténység államvallássá válik.
 Korai keresztény központok.
 A keresztény egyetemesség.
 Keresztény ünnepek, szokások.

Követelmények:

Keresse meg a tanuló a térképen a zsidó nép történetének legfontosabb színhelyeit.
 Vesse össze a kánaáni népek vallását a megismert ókori keleti vallásokkal.
 Értelmezze, hogy mit jelent az egyistenhit fogalma.
 Vesse össze a vallástörténet elemeit az ókori keleti, a hellenisztikus, illetve a római világ történetével.
 Ismerje a világ teremtésének bibliai változatát.
 Ismerje a kereszténység gyökereit, de tudja megkülönböztetni a tovább élő zsidó vallástól.
 Legyen tisztában a mai zsidó vallás létevel, alapvető elemeivel.
 Fel tudjon idézni bibliai történeteket mind az Ószövetség, mind az Újszövetség köréből.
 Ismerje Jézus életének történetét.
 Magyarázza meg, hogy mit jelent a lelkiismeret fogalma.
 A tanulók vitassák meg, hogy mit jelent az akarat szabadsága.
 Értelmezzék a bűn és a bűnös fogalmát a tízparancsolat alapján. Sorolják fel e fogalmak általános emberi összetevőit.
 A tanuló vesse össze a kereszténység erkölcsi-etikai tartalmát a már megismert többi vallás hasonló tartalmával.
 Indokolja meg a kereszténység gyors elterjedésének okait.
 Ismerje a korai nagy keresztény központokat (Jeruzsálem, Antiochia, Konstantinápoly, Alexandria és Róma).
 Mutassa meg a térképen a korai kereszténység központjait; tudja, hogy ezek mely mai országok területén vannak, és lakóik ma mely vallásokat követik.
 Magyarázza meg, hogy mit jelent a keresztény egyetemesség eszméje.
 Mutassa be az antik hagyomány továbbélését a kereszténységben.
 Mutassa be a keresztény hagyományból származó mai ünnepeket, szokásokat.

7.6. A kora középkor (15 óra)

Célok:

Felvázolni az iszlám gyökereit, összetevőit. Érzékeltetni az iszlám gyors terjedésének hátterét; az arab birodalom létrejöttében játszott szerepét. Az arab tudomány és kultúra antik gyökerei. Gondolkodás és módszerek. Európa bezárkózásának okai és következményei. Bemutatni, hogy a keresztény egyetemesség hogyan teremt egységes európai arculatot a középkorban. Érzékeltetni a kereszténység szerepét az európai anyagi és szellemi kultúrában.

Előzmények:

A római civilizáció nyomai Európában. A római birodalom felbomlása. A népvándorlás. A keresztény vallás elterjedése. A kereszténység korai központjai. A hellenisztikus kultúra.

Tartalom:

A „középkor” mint korszakhatár.
 Az iszlám és az arab világ.
 Az iszlám alapvető elvárásai a hívők irányában (régén és most).
 A vallási és világi hatalom egybefonódása.
 Emberek közti különbségek az iszlámon belül; kapcsolatok.
 Az iszlám forradalmi szerepe (nyitottság és tolerancia).
 Az iszlám törvénykezés (régén és most).
 Ünnepek és hagyomány.
 A nők helyzete, a házasság; a családi élet színtere (régén és most).
 Arab tudományos módszerek: a természethez és az emberhez való viszony; nyitottság, kíváncsiság.
 Az arab tudomány és művészet jellegzetes ágazatai, vonásai (kiselőadások).
 Bizánc (antik és keleti vonások).
 Európa háttérbe szorul: bezárkózás és hanyatlás. Népvándorlás és külső támadások.
 A korai feudalizmus gazdasága. A fogyasztás csökkenése. A városok hanyatlása.

A távolsági kereskedelem. A zsidók és a feudális világ kapcsolata.
 Az egyház szerepe a nyugati világban; a szerzetesség intézménye. Az egyház humanizáló és szociális funkciója.
 Az antik örökség és a kereszténység. Az egyház mint államformáló tényező.
 Az egyetemes egyház és Európa. Az egyház hatása az anyagi és szellemi kultúra területén.
 Nagy Károly. A Karoling reneszánsz.

Követelmények:

A tanuló ismerje az iszlám vallás alapvető összetevőit.
 Értékelje, hogy az iszlám vallás miért jelenthetett dinamikus birodalomformáló ideológiát.
 Ismerje az arab civilizáció óriási hatását az emberiség anyagi-szellemi kultúrájára.
 Vázolja, hogy milyen értelemben örököse az antik világ szellemiségének az arab birodalom.
 Érzékelje, hogy a kora középkori Európában mit jelent a „biztonság” fogalma; az egyének és kisközösségek számára ez milyen lehetőségeket kínált.
 Legyen tisztában azzal, hogy mit jelent az önellátó gazdálkodás fogalma.
 Értékelje, hogy a gazdasági teljesítőképesség miatt esik vissza a kora középkori Európában; hogyan hat ez a településszerkezetre, milyen hatással van az árucserre kapcsolatokra, az életminőség alakulására.
 Érzékelje a feudális struktúrában az állami feladatok ellátásának korlátait; a politikai polarizálódás szükségesség-szerűségét.
 Legyen képes térképen szemléltetni a kora középkor többször átrendeződő államhatárait; ismerje ezeknek az átrendeződéseknek a gazdasági-politikai hátterét.
 Értékelje a latin nyelvnek a nemzetközi kommunikációban betöltött szerepét.
 Bizonyítsa, hogy a kereszténység felvétele egy sajátos európai modell kialakulásához vezetett.
 Értelmezze, hogy mennyiben európai a feudális modell.
 Legyen tisztában az egyház humanizáló szerepével; szocializáló és szellemi-kulturális hatásával.
 Ismerje a világi papság szervezetét és a szerzetesség intézményét.
 Mutassa be a kora középkori Európa építészetének funkcionális és esztétikai összetevőit.

7.7. A magyarság születése és az Árpád-kor (15 óra)

Célok:

Feltérképezni a magyar nép sokszínű nyelvi és kulturális gyökereit. A kereszténység szerepe a magyar állam-alapításban. Magyarország és Európa viszonya a kora középkorban.

Előzmények:

A római birodalom bukása. A népvándorlás. A feudális Európa. A Nagy Károly-féle modell. A nyugati és a keleti keresztény minta.

Tartalom:

A magyar nép eredete, a nyelvrokonság kérdései. Az őstörténeti kutatások bizonytalansága. Hipotézisek.
 Kulturális hatások a vándorlások közben.
 Források a magyar népről a honfoglalás korából (forráselemzés).
 Az ősi vallás.
 A Kárpát-medence a honfoglalás korában.
 Honfoglalás és letelepedés. (A kettős honfoglalás elmélete.)
 Kalandozások.
István állama; a Nagy Károly-féle minta.
 Az egyház és a feudális állam.
 István törvényei; *Intelmek* (forráselemzés).
 A vármegyerendszer.
Szent László és Könyves Kálmán törvényei (forráselemzés).
 A vármegyerendszer felbomlása II. *András* idején.
 Az *Aranybulla*-mozgalom; társadalmi csoportok, érdekképviselet; kollektív és egyéni jogok.
 A tatárjárás (forráselemzés).
 IV. *Béla* erőfeszítései az ország újjáépítésére.
 Első nyelvemlékeink, krónikáink.
 Árpád-kori emlékeink (helytörténet).
 Az Árpád-ház kihalása; trónviszályok.

Követelmények:

A tanuló gyűjtsön szavakat a könyvtárban a finnugor nyelvrokonság bizonyítására.
 Mutassa be a vándorlás hatását a magyar nép összetételére, társadalmára, műveltségére és életformájára.

Vesse össze a magyar nyelv jövevényszavait és a vándorlások hatását az anyagi-szellemi kultúrára. Értelmezze a honfoglaló magyarokról szóló források általános és egyedi vonásait. Mutassa meg a térképen a magyarok vándorlásának főbb állomáshelyeit. Sorolja fel mai finnugor népeket, és mutassa meg településterületüket a térképen. Mutassa meg a kalandozások útvonalát a térképen. Ismertesse, hogy mit jelentettek a kalandozások a magyarság, és mit Nyugat-Európa számára. Vesse össze a magyar és a frank államalapítást. Értékelje a keresztény egyház szerepét a feudális társadalmi rend megszilárdításában. Sorolja fel és a térképen mutassa meg a magyarországi érsekségek székhelyét és néhány püspöki központot. Keressen összefüggést a térképen az István-kori megerendszer és a mai magyar közigazgatási egységek között. Fejtse ki, hogy István törvényei hogyan tükrözik a társadalmi rend átalakulását; mennyiben jelentenek változást az egyén számára. Értékelje Árpád-kori törvényeinket mai szemmel. Segédanyag: egy jelenkori törvény szövege a Magyar Közlönyből. Vesse össze a vármegyerendszert a frank közigazgatással. Értékelje az *Intelmek* idegenekre vonatkozó megállapításait; sorolja fel a magyarsággal együtt élő népeket, népcsoportokat; értelmezze azok magyarságra gyakorolt szellemi-kulturális hatását. Értelmezze az *Aranybulla* társadalmi-politikai hátterét. Értse az egyéni és kollektív jog fogalmát. Értékelje az *Aranybullát* mint a társadalmi érdekérvényesítés dokumentumát. Mutassa meg a térképen az Árpád-kori királyi székhelyeket. Elemezze a tatárok sikerességének okát, a térképen mutassa meg a támadás irányát. Ismerje a magyarországi román kori építészeti fő emlékeit, sajátosságait.

8.1. Az érett középkor (15 óra)

Célok:

Érzékeltetni kell, hogy a középkori fellendülés hogyan teremt egy sajátos európai modellt. Milyen modern igazgatási formákat hoz létre a középkori Európa. A keresztes hadjáratok mennyiben előzményei a későbbi „nagy” európai expanzióknak; hogyan tükrözik az egyensúly megváltozását.

Előzmények:

Hospesek Magyarországon. A keresztény egyház jelentősége a feudalizmusban. Az iszlám. Az arab birodalom. Az arab tudomány és kultúra. Róma és Bizánc. A városi kultúra visszaszorulása a kora középkori Európában. A mongol hódítás.

Tartalom:

Külső tényezők: az arab, viking és magyar támadások után nyugalom; az arab birodalom részekre bomlik. Gazdasági fellendülés a 10. sz. után: nehézeke, szügyhám; a termelékenység növekedése; népességnövekedés; két- és háromnyomásos gazdálkodás.

A középkori falu; a faluközösség. Az egyéni, illetve az egyenlőség szempontja; csoportos vita.

A városok kialakulása; a távolsági kereskedelem; a gazdasági fellendülés és a városok; a városi polgárság; az önkormányzat; a céhek.

Céhszabályzatok; forráselemzés.

Virágzó gazdasági központok, „iparvidékek”; Flandria, Itália.

Az egyház szerepe, egyházreformok: Cluny, ciszterciták, kolduló rendek. Szent Ferenc portréja.

A keresztes hadjáratok; a kelet-nyugati kapcsolatok új fejezete; az anyagi és szellemi kultúrára gyakorolt hatásuk.

Hübériség – lovagi erkölcs, kultúra, hétköznapi: a hübéri eskü, nevelés, szerelem, lakáskultúra, lovagi tornák, étkezési szokások (csoportmunka).

A mongol birodalom terjeszkedése; az európai hadjárat; az Arany Horda.

Kína és a mongol birodalom; *Marco Polo Kubiláj kán* udvarában; forráselemzés.

Követelmények:

A tanuló vázolja az 1000. év utáni mezőgazdasági fejlődést, demográfiai növekedést.

Indokolja meg, hogy milyen összefüggés tapasztalható a termelékenység és a népesség növekedése között; vitázzanak arról, hogy automatikus-e ez az összefüggés.

Ismertesse az egységes jobbágy-ság kialakulásának folyamatát; jellemezze a jobbágy-földesúr viszonyt; sorolja fel a jobbágy legfontosabb szolgáltatásait.

Értékelje az anyagi érdekelttség és a gazdasági növekedés közötti összefüggést.

Bizonyítsa be, hogy a faluközösség gátat szabott az egyéni kezdeményezésnek és felemelkedésnek, viszont mindenki számára biztosította a megélhetés minimális esélyét. A tanulók rendezzenek vitát arról, hogy az egyén korlátlan lehetősége és az egyenlő életfeltételek szempontja közül melyik a fontosabb, illetve érvényesíthető-e egyszerre mindkettő.

A tanuló értékelje a középkori telepés mozgalom jelentőségét: civilizációs szerepét; katonai-politikai háttérét. Ismertesse a középkori városiasodás folyamatát; értékelje a távolsági kereskedelem és a külső kapcsolatok szerepét; illetve a mezőgazdasági növekedés és a városok megerősödése közötti összefüggést.

Vázolja a városok önkormányzatért folytatott harcát és annak sikereit.

Értékelje a városi önkormányzat fogalmát; lehetőségeit és korlátait a feudalizmusban.

Hasonlítsa össze a középkori városi és a mai magyar önkormányzat fogalmát.

Legyen tisztában a céh fogalmával; vázolja, hogy a céhek milyen okból és milyen eszközökkel korlátozták a külső és a belső versenyt.

Ismerje a középkori város alapvető szerkezetét: a templom, a piactér, a városfal és a városháza helyét és funkcióját.

Értékelje, hogy a római városok egyöntetűségéhez képest a középkori városmodell miért sokféle és sokszínű.

Próbálja megmagyarázni, hogy a középkori városok miért kicsik; miért nincs mai értelemben vett nagyváros a középkorban.

Sorolja fel a városi és a falusi életforma azonos és különböző vonásait. Vesse ezeket össze azzal, amit ma tapasztal a városi és a falusi életformával kapcsolatban.

Ismerje az 1054-es egyházszakadás háttérét és mai napig ható következményeit.

Nevezze meg a nyugati, illetve az ortodox kereszténység liturgikus nyelvét.

Mutassa meg a katolikus és az ortodox kereszténység határát a térképen.

Bizonyítsa, hogy a latin nyelvű nyugati kereszténység egy egységes „európaiság” megteremtődését segítette. Foglalja össze, hogy mit jelent a középkori „európai civilizáció”.

Ismerje a clunyi egyházreform lényegét, mai napig ható elemeit.

Ismerje a keresztes hadjáratok okait, céljait, sikereit.

Mutassa meg a keleti keresztény államokat a térképen.

Értékelje, hogy a keresztesek által alapított államok miért nem tudtak hosszabb távon fennmaradni.

Értékelje a keresztes hadjáratoknak az európai anyagi és szellemi kultúrára gyakorolt hatását.

Soroljon fel olyan növényeket, technikai eljárásokat, melyeket Európa a keresztes hadjáratok jóvoltából ismert meg.

Ismerje a lovagi életforma legfontosabb színtereit és eseményeit.

Vesse össze a középkori ember étkezési szokásait, étrendjét a mai modern konyha jellegzetességeivel.

Fejtsse ki, hogy a középkori Európában hogyan változott a nők megbecsülése. Értékelje ebben a kereszténység szerepét. Vesse össze a nők európai helyzetét az iszlám szokásokkal, illetve a kínai és az indiai állapotokkal.

Vegye észre a lovagi szerelem modernségét, másrészt érzékelje, hogy a szerelem és a házasság intézménye nem kapcsolódik össze.

Írjon naplót egy jobbágy, egy városi polgár és egy lovag hétköznapijából kiindulva.

Értékelje a kolduló rendek megjelenésének hatását.

Ismerje Szent Ferenc életét; életszemléletének középkori és modern vonásait.

Értékelje a ferences mozgalom vallási és szociális jelentőségét.

Mutassa be, hogy milyen adottságok, lehetőségek miatt lett Itália az érett feudalizmus legfejlettebb régiója.

Sorolja fel térképről a flandriai posztógyártás legjelentősebb központjait.

Vázolja a Hanza-kereskedelem útvonaltát; értékelje a kelet–nyugati árucere-kapcsolatokban betöltött szerepét.

Vesse össze az itáliai városok és a Hanza által bonyolított kereskedelmet (áruösszetétel, jövedelmezőség, távolság, biztonság).

Ismerje a Mongol Birodalom terjeszkedésének legfontosabb állomásait; az európai hadjárat idejét és eredményét.

Ismerje a kínai mongol uralom idejét.

Mutassa meg Marco Polo utazásának jelentős állomásait.

Értékelje a mongol uralom alatti Kína civilizációját, technikai újdonságait, kapcsolatait a külvilággal.

8.2. A késő középkor (20 óra)

Célok:

Érzékeltetni kell, hogy a természeti csapások teremtette gazdasági visszaesés hogyan okozott sorozatos katasztrófákat a 14. században. Hogyan hat ez a gazdaság teljesítőképességére; hogyan viseli meg lélektanilag a társadalmat; mennyi idő telik el, mire regenerálódik Európa. A rendi parlamentarizmus miért döntő fontosságú előzménye a modern parlamentarizmusnak. Megmutatni a reneszánsz és a humanizmus művelődéstörténeti jelentőségét.

Előzmények:

Az itáliai városok gazdagsága, a távolsági kereskedelemben betöltött szerepe; a keresztes hadjáratok. A virágzó feudalizmus; a középkori városok; központosítás. Hűbériség. *Aranybulla*-mozgalom Magyarországon.

Tartalom:

A rendi központosítás anyagi háttere; a városok adói.

A királyi hatalom és a városok együttműködése a földesúri hatalom ellenében; a városi polgárság mint hatalmi tényező.

A nemesség gazdasági és társadalmi differenciálódása: főnemesség, köznemesség.

Az egyházszervezet helye a társadalomban.

A kiváltságok különbözősége és meghatározó szerepe a feudalizmusban.

A kiváltságok szerinti érdekképviselet és együttműködés első formái: a rendi parlamentarizmus Angliában és Franciaországban; a *Magna Charta Libertatum* – 1215.

A 14. századi válság összetevői: természeti csapások, éhínség, a százéves háború, a nagy pestisjárvány, parasztfelkelések.

Itália: politikai megosztottság; a humanizmus és a reneszánsz; a virágzás szellemi és anyagi háttere. A reneszánsz ember- és uralkodóeszménye.

Az oszmán birodalom terjeszkedése; Európa és a török veszély; a kelet-római birodalom (Bizánc) bukása – 1453; Isztambul mint az új birodalom központja.

A nagy felfedezések előzményei: „aranyéhség”; új kereskedelmi útvonalak igénye; a portugál hajózás fejlődése; *Tengerész Henrik*; expedíciók, sikerek.

Követelmények:

A tanuló értékelje, hogy az *Aranybulla*-mozgalom az angol vagy a francia rendi fejlődéssel mutat-e rokonságot. Értékelje a polgárság szerepét a rendi fejlődésben: Angliában, Franciaországban és az *Aranybulla*-mozgalomban.

Vesse össze, hogy miben különbözik a rendi országgyűlés a mai magyar parlamenttől (választójog, személyes és kollektív képviselet, működési kör, mandátum, rendszeresség).

Próbálja megfogalmazni, hogy miért az adó megszavazása a rendi országgyűlés első tárgyköre. Értékelje, hogy ez a tárgy ma milyen szerepet tölt be a parlament munkájában.

Értékelje a rendi parlamentarizmus modern, a feudális struktúrán túlmutató szerepét.

Mutassa be a 14. századi katasztrófasorozatot. Találjon összefüggést a természeti csapások, az éhínség, a pestisjárvány, valamint a társadalmi konfliktusok, háborúk, politikai zűrzavar között.

Értékelje, hogy a reneszánsz és a humanizmus első jelei miért éppen Itáliában tapasztalhatók.

A tanuló soroljon fel a 14–15. századból híres reneszánsz művészeket, alkotásokat.

Fejtse ki, hogy miben „modern” a reneszánsz és a humanizmus életszemlélete a középkori felfogáshoz képest.

Elemezze, hogy ma milyen jelentés szerint használjuk a „humánus”, „humánus”, „humanizmus” kifejezéseket.

Fogalmazza meg, hogy mit jelent a reneszánsz harmónia; milyen konkrét jelenségekben nyilvánul meg.

Értelmezze a középkor, illetve a reneszánsz antik világhoz, kultúrához való viszonyát.

Vázolja a reneszánsz ember sajátos vonásait, életszemléletét.

Értelmezze a reneszánsz uralkodóeszményt. (Segédanyag: részletek *Machiavelli A fejedelem* című művéből.)

Térképről mutassa be az oszmán birodalom terjeszkedését; keresse meg és sorolja fel a hódítás által leginkább veszélyeztetett európai országokat, területeket, figyelembe véve a külkapcsolatokat, kereskedelmi érdekeltégeket is.

Vázolja, hogy mit jelent az „aranyéhség” fogalma; ismerje a 14–15. századi jelentős aranylelőhelyeket.

Vázolja fel a portugál hajózás fejlődését, terveit és konkrét eredményeit 1420–1490 között.

Kísérje végig a kelet–nyugati kapcsolatok alakulását 800–1492 között; különös tekintettel az anyagi és a szellemi kultúrát megtermékenyítő jelenségekre.

8.3. Az Anjouk, Luxemburgiak és Hunyadiak kora (15 óra)

Célok:

Érzékeltetni kell, hogy a középkori magyar királyság mennyiben sajátos és mennyiben európai feudális ország. Milyen okok alapján lesz a városiasodás szerényebb mértékű Magyarországon. Mennyiben befolyásolja ez az anyagi és szellemi kultúrát; a központosítás lehetőségeit. Mennyiben befolyásolja a mai településszerkezet kialakulását. A középkori magyar gazdaságban hogyan jelennek meg a mai gazdaságban is szerepet játszó elemek, összetevők.

Előzmények:

Az Árpád-ház kihalása. Európai városfejlődés; városjogok, céhek. Az egységes jobbágság kialakulása Európában; a jobbágy-földesúr viszony. *Aranybulla*-mozgalom; az európai rendi fejlődés. A török veszély és Európa.

Tartalom:

Károly Róbert gazdaságpolitikája, reformjai.

Nagy Lajos bel- és külpolitikája; az 1351-es törvény.

Luxemburgi Zsigmond; az 1405-ös törvény; forráselemzés.

A török veszély és az első összecsapások.

A Hunyadiak felemelkedése; *Hunyadi János* karrierje.

Rendi fejlődés Magyarországon.

Mátyás a trónon: kül- és belpolitika, központosítás, Mátyás uralkodói egyénisége.

A települések és a gazdaság állapota Magyarországon (népesség, falu, mezőváros, szabad királyi város; városfejlődés: privilégiumok, kézművesek, céhek).

Külkereskedelem: az export–import összetétele, harmincadvám, tőkehiány.

Mátyás-kori állami jövedelmek: jobbágyok adói: füstpénz, rendkívüli hadiadó; a szabad királyi városok adója; regálék.

Életképek a Mátyás-kori Buda életéből (a királyi udvar, a reneszánsz kultúra, a könyvnyomtatás kezdetei, Buda város jogszokásai, a budai vásár, ivóvíz és tisztálkodás, lakáskultúra, egészségügy) csoportmunka.

Követelmények:

A tanuló sorolja fel az Árpád-ház után uralkodó dinasztiákat; vázolja az Anjouk és a Luxemburgiak európai kapcsolatait, rokonságát.

Értékelje a visegrádi királytalálkozó jelentőségét; ismerje ennek jelenkori vonzatát.

Értékelje az „állami adó”, illetve a regálé fogalmát.

Hasonlítsa össze az Árpád-házi uralkodók és az Anjouk bevételeinek szerkezetét.

Bizonyítsa be, hogy az 1351-es törvény a feudális társadalmi rend egyik alapvető dokumentuma. Magyarázza meg, hogy mit jelent az ősiség fogalma; milyen okok alapján érvényesült ez az elv a következő ötszáz évben.

Ismerje a magyar városfejlődés történetét, legfontosabb állomásait.

Ismertesse Hunyadi János törökellenes harcait; térképen mutassa meg ennek legfontosabb színhelyeit.

Hasonlítsa össze a 15. századi magyar rendiséget az angol, illetve a francia rendiséggel.

Értékelje Mátyás külpolitikai céljait; mutassa meg a térképen Mátyás „birodalmának” határait.

Értékelje a Mátyás-kori reneszánsz kultúra megnyilvánulásait, alkotásait.

Készítsen riportot a budai udvar egy napjáról.

Ismerjen Mátyásról szóló népmeséket.

Értékelje, hogy miért lett népmesék hőse Mátyás királyból.

Ismerje a 15. századi Magyarország legfontosabb településtípusait; azok kiváltságait, helyzetét.

Hasonlítsa össze a középkori Buda jogszolgáltatását a mai magyar jogszolgáltatással.

Ismerje a Mátyás-kori külkereskedelem export–import összetételének legfontosabb tételeit.

Értékelje a külkereskedelmi deficit fogalmát.

Minősítse a magyar gazdaság teljesítőképességét az export–import összetételének ismeretében.

Mutassa be, hogy mit jelent a „túladoztatás” fogalma, és milyen veszélyekkel járhat ez a jelenség a gazdasági fejlődésre nézve.

Lakóhelyem története a 14–15. században; helytörténeti kutatási feladat.

8.4. A kora újkor (20 óra)

Célok:

Érzékeltetni kell, hogy a nagy felfedezésekkel a világ beláthatóvá és globálissá válik az emberiség számára. Számba venni, hogy Európa hogyan gazdálkodott ezzel a lehetőséggel: hogyan ítéli meg a „külső” világ Európát, a fehér embert. Megmutatni, hogyan szakad ketté maga Európa is éppen a gyarmatosító képesség mércéje szerint. Míg Európában újabbnál újabb államformák alakulnak ki, hogyan éli meg ezt a társadalom, a mindennapi ember.

Előzmények:

A 14. századi válság. A kasztíliai (spanyol) és a portugál hajózás fejlődése. Az oszmán–török hódítás. A rendi monarchia.

Tartalom:

A prekolumbián Amerika népei, civilizációja és kulturái (csoportmunka).

A nagy földrajzi felfedezések és következményeik; az európai és az Európán kívüli kultúrák találkozása; a gyarmatosítás első hulláma; spanyolok és portugálok.

Felfedezők és hódítók (csoportmunka).

A reformáció megindulása; *Luther* fellépése; *Kálvin*; a jelentősebb reformált vallások; hitviták és vallásháborúk; az anglikán egyház; szekularizáció. Az információ közvetítésének új útjai: könyvnyomtatás; a nyomtatott sajtó első formái.

A gyarmatosítás második hulláma; angol, holland, francia gyarmatosítás; gazdasági és kereskedelmi részvénnytársaságok a 17. századtól.

A világereskedelem kialakulása; a kontinensek kapcsolatrendszere a 16–18. században; a gyarmatosítók közötti verseny; háborúk a gyarmatokon és Európában.

A gyarmatosított amerikai őslakosság és az európaiak viszonya; kipusztulás, alvettetés és keveredés; teljes kirekesztettség (Karib-tengeri szigetek; spanyol–portugál gyarmatok, illetve észak-amerikai fehér telepes társadalmak).

Az újkori rabszolgaság (erkölcsi-etikai, vallási szempontok és az üzlet); segédanyag: korabeli források a rabszolgatartás ellen; az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* a rabszolgatartásról; beszélgetés, illetve vita.

Növények és állatok kontinensek közötti cseréje a nagy felfedezések után.

Amit a felfedezésekről tudunk... [csoportos vetélkedő a *Nagy felfedezések kora* című kötetből (új Képes Történelem sorozat)].

Az abszolutizmus gazdasági háttere, intézményei. Az udvari ember típusa.

A hatalmi viszonyok átrendeződése Európában; vallásháborúk; a harmincéves háború. A török birodalommal való együttélés.

Az angol abszolutizmus; gazdasági fejlődés és gyarmatosítás; a bekerítések; a kapitalizmus kezdetei.

A nemesség és polgárság együttélése Angliában; az angol polgári forradalom; az alkotmányos monarchia rendszere; Nagy-Britannia.

A francia abszolutizmus; a Napkirály állama, udvara és háborúi. Versailles. Az etikett.

Életképek a francia udvar életéből. csoportmunka.

Oroszország; *Nagy Péter* tervei és intézkedései az ország modernizálására. Az orosz birodalom kezdetei.

A természettudományok fejlődése a 17–18. században. A kísérlet mint a megismerés eszköze.

Az „erkölcstelen” 18. század. Racionalizmus és szentimentalizmus.

Szerelem, család, házasság. Gyermeknevelés.

A felvilágosodás ideológiája; legfontosabb alkotói.

Követelmények:

A tanuló értékelje, hogy az európai megjelenése miért okozott demográfiai összeomlást Amerikában; milyen következménnyel járt ez a gyarmatosítás szempontjából.

Mutassa be a gyarmatosítás hullámain; sorolja fel a térkép segítségével a 15–18. században gyarmatosító európai hatalmakat gyarmataikkal, kereskedelmi támaszpontjaikkal együtt.

Sorolja fel a legjelentősebb felfedezőket, konkvisztádorokat.

Értékelje, hogy a nagy felfedezések után hogyan alakult át az európai táplálkozási szokások; hol és milyen új növényi kultúrák terjedtek el.

Találjon összefüggést az Európába került új növények és a 18. század demográfiai növekedése között. Gyűjtsön össze olyan mai, mindennapi étel-, zöldség- és gyümölcsneveket, melyeket részben vagy egészében a nagy felfedezéseknek köszönhetően fogyasztunk.

Értsen a világereskedelem fogalmát; sematikus ábrán jelölje a kontinensek közötti áruforgalom jellemző tételeit.

Bizonyítsa be, hogy a világereskedelem a 16–18. században az európai gazdasági és politikai fölényt táplálta.

Értelmezze az újkori rabszolgatartást: általános emberi, keresztény és pusztán üzleti szempontok szerint. Ismerje az Afrikából elhurcoltak nagyságrendjét, élet- és munkakörülményeiket, az emberkereskedelemben részt vevő európai hatalmakat; mutassa meg a térképen az emberkereskedelem nagy afrikai és európai központjait.

Ismerjen korabeli forrásokat, melyek szót emelnek a rabszolgatartás ellen.

Sorolja fel a reformáció jelentős képviselőit, alapvető válfajait; mutassa be a reformált vallások jelenkori torvábbélését, megjelenését.

Vegye számba a reformáció kulturális hatását (nemzeti nyelv, oktatás, könyvnyomtatás).

Vázolja a reneszánsz, a humanizmus és a reformáció kapcsolatát.

Értelmezze az ellenreformációt.

Ismeresse a harmincéves háború hatalmi és vallási hátterét, kimenetelét.

Értelmezze az abszolutizmust általános erkölcsi-etikai, illetve racionális szempontból.

Mutassa be az udvari ember viselkedésének általános szabályait.

Ismerje az angol és a francia társadalomfejlődés közti alapvető különbségeket.

Értelmezze a versailles-i életforma európai hatását.

Írjon riportot, melyben bemutatja a Versailles-i életforma néhány alapvető jelenségét.

Bizonyítsa be, hogy az etikett korlátai az abszolút uralkodói státus kellei voltak.

Legyen tisztában a francia nagyhatalmiság gazdasági-társadalmi-politikai hátterével, megnyilvánulásával.

Ismerje az alkotmányos monarchia kialakulásának gazdasági-társadalmi hátterét.

Értelmezze, hogy a céhes korlátok mennyiben gátolták a piaci mechanizmusok érvényesülését.

Bizonyítsa be, hogy a modern gyár elődje nem a céhes kisüzem, hanem a manufaktúra.

Értelmezze a dolgozó szemével, hol lehetett jobb dolgozni: céhes keretek között vagy a manufaktúrában.

Mutasson be egy jellegzetes kora újkori vállalkozást.

Hasonlítsa össze az angol paraszt bérlelő és a francia paraszt jobbágyi helyzetét: az ország gazdasági fejlődése számára mennyiben pozitívak; a dolgozó számára mennyiben nyújtanak létbiztonságot, egzisztenciát.

Minősítse Oroszország Európához, illetve Ázsiához tartozásának problémáját; értékelje Nagy Péter reformjait.

Ismerje a 17–18. századi természettudományos fejlődés alapvető sajátosságait; értékelje ezek hatását a felvilágosodás világméretűre.

Értékelje a „kísérlet” szerepét a valóság megismerésében.

Ismerje a felvilágosodás nagy alkotóit és alkotásait.

Legyen tisztában a hatalommegosztás fogalmával; értékelje annak fokát: a rendi monarchiában; az abszolút monarchiában; a brit alkotmányos monarchiában; a mai polgári demokráciákban.

Bizonyítsa be, hogy a társadalomra vonatkozóan az „ész”-szempontok megjelenése forradalmian új társadalomkép megfogalmazásához vezetett.

Értékelje, hogy a kora újkorban hogyan változik meg a művészet gyermekábrázolása; a gyermeknevelésben milyen új elvek jelennek meg.

Értékelje a szentimentalizmus újszerűségét.

Próbálja megfogalmazni, hogy a felvilágosodás miért került szembe a korabeli egyházzal.

8.5. A Jagelló-kor; a három részre szakadt Magyarország (15 óra)

Célok:

Összefüggést kell találni az előző egyetemes történeti korszak és a magyar történelem eseményei között; kitévité az 1526-os vereség és a törökellenes harc európai jelentőségét és magyar vonzatait, lehetőségeit. Érzékelteni kell az európai eszméáramlatok közvetlen hatását a magyar szellemi életre és politikai törekvésekre (reneszánsz és humanizmus, reformáció és ellenreformáció, vallásháborúk).

Előzmények:

Európa politikai megosztottsága a 16. század elején; a török terjeszkedés sikerei; reformáció és ellenreformáció, a harmincéves háború; a Habsburg Birodalom helyzete Európában; a Török Birodalom hanyatlása a 17. századtól; a barokk. A Mátyás-korabeli Magyarország gazdasága, társadalma és mindennapjai.

Tartalom:

A királyi hatalom meggyengülése *II. Ulászló* alatt.

A *Dózsa*-féle parasztháború.

Werbőczy Hármaskönyve; forráselemzés.

A bárói és köznemesi párt harca *II. Lajos* idején.

A török veszély.

Az 1526-os Magyarország a külföldi kortársak szemével; a mohácsi csata egykorú magyar és török források alapján, forráselemzés, csoportmunka.

Az 1526-os vereség háttere; csoportos vita.

A kettős királyválasztás és következményei.

Az ország három részre szakadása.

Életképek a három részre szakadt Magyarországról: török világ; a végvári rendszer kiépítése, várháborúk; élet a végeken, végvári harcok; a reneszánsz udvari kultúra Magyarországon; a reformáció Magyarországon (csoportmunka).

Az Erdélyi Fejedelemség: létrejötte, kiterjedése; népei és vallásai.

Erdély szerepe a Habsburg-ellenes rendi küzdelmekben (*Bocskai, Bethlen*).

Erdély aranykora Bethlen Gábor fejedelemsége idején; a harmincéves háború.

A hanyatlás kora Erdélyben: *Rákócziak, Apafi Mihály*.

Zrínyi Miklós programja az ország egyesítésére; forráselemzés.

Követelmények:

A tanuló vázolja fel az 1490–1526 közötti időszak legfontosabb eseményeit.

Legyen tisztában azzal, hogy a *Hármaskönyv* a magyarországi jogszolgáltatás alapja 1848-ig.

Ismerje a *Hármaskönyv* strukturáját; a középkori magyar társadalomról adott képét; fogalmazzon meg néhány alapvető különbséget a *Hármaskönyv* és a modern alkotmányok között.

Statisztikai adatok (bevételek, haderő száma, katonai költségek, stb.) alapján értékelje, hogy a középkori magyar állam egyedül mennyire lett volna képes útját állni a török hódításnak.

A tanulók vitassák meg, hogy a középkori magyar állam bukását mennyiben okozta a török katonai fölény, mennyiben a külső segítség hiánya, illetve mennyiben az anarchikus belső állapotok.

A tanuló vázolja fel, hogy 1526-ban a magyar királyság miért nem számíthatott a törökellenes harcban számottevő európai segítségre.

A tanulók vitassák meg, hogy az 1526-os tragédia megelőzhető lett volna, vagy sem.

Két csoportot alakítva folytassanak „választási kampányt” *Szapolyai János* „nemzeti”, illetve Habsburg Ferdinánd királysága mellett.

A tanuló vázolja a török terjeszkedés irányát 1526–1541 között.

A tanulók vitassák meg, hogy az 1526-os vereség után mennyiben volt esélye annak, hogy az ország egysége fennmaradjon.

A tanuló olvassa le a térképről a magyarországi török jelenlét legfontosabb állomásait 1526–1699 között. Értékelje az *Egri csillagok* című regényt forráskritikai szempontból; kutatási feladat vagy kiselőadás-téma. Ismerje a magyarországi török közigazgatás egységeit; az államigazgatás legfontosabb tisztségeit.

Mutassa be, hogy kik voltak a janicsárok és kik a szpáhik.

Vázolja a magyarországi reformáció elterjedését.

Ismerje a magyarországi reformáció legjelentősebb központjait, kulturális eredményeit.

Indokolja, hogy a török hódítók miért közömbösek a keresztény vallás körül folyó vitákban.

Vázolja, hogy a három részre szakadt ország és a török hódítás hogyan jelenik meg a reformáció, illetve az ellenreformáció propagandájában.

Indokolja meg, hogy a hódoltságban a mezővárosok miért voltak kedvezőbb helyzetben, mint a falvak.

Igazolja, hogy a török földtulajdon formája, illetve a tisztviselők állandó áthelyezése a birodalom egyben tartásának és a szultán központosított hatalmának fontos elemei.

Indokolja meg, hogy a földtulajdon török rendje miért vetette vissza a gazdasági fejlődést a hódoltságban.

Indokolja, hogy a hódoltság területe miért néptelenedett el és pusztult le gazdaságilag a török uralom alatt.

Vázolja, hogy a három részre szakadt Magyarország sajátos helyzete milyen módon befolyásolta a mindennapi élet feltételeit. Csoportmunka keretében a tanulók próbáljanak regionális, illetve társadalmi hovatartozás alapján összehasonlításokat tenni a Mátyás-korabeli Magyarország és az új országtestek lakóinak élete között.

Kisérjék végig saját településük hovatartozását, sorsát 1541–1699 között; helytörténeti kutatási feladat.

Sorolják fel a 16. századi reneszánsz kultúra néhány jelentős magyarországi emlékét.

Értékeljék *Fráter György* szerepét az önálló Erdély megeremtésében.

A tanuló ismerje az Erdélyi Fejedelemség kiterjedését, népeit, azok kiváltságait, vallásukat.

Sorolja fel a három „nemzet” és a négy „bevett” vallást.

Értelmezze a „három nemzet” fogalmát.

Értékelje az erdélyi románság helyzetét, életformáját a feudalizmusban; minősítse a görögkeleti vallás helyzetét a „bevett” vallásokhoz képest.

Vázolja a magyar rendek, illetve a Habsburg uralkodók konfliktusainak, egyet nem értésének hátterét.

Értékelje Erdély szerepét a Habsburg-ellenes rendi küzdelmekben.

Értékelje Bethlen Gábor fejedelemségét; tekintettel az ország egyesítésére, a gazdasági fejlődésre, a reformáció sikerére, a kultúra fejlesztése terén tett erőfeszítéseire. Értékelje, hogy az uralkodó államigazgatási módszerei, eszközei mennyiben „felvilágosultak”.

Vázolja, hogy a Habsburg uralkodókkal szemben miért fogalmazódik meg a „nemzeti” király igénye. Értelmezze utóbbi jelentését, tartalmát.

Bizonyítsa be, hogy az újraegyesítés központi szerepet játszik a korszak jelentős politikusainak gondolkozásában.

Értékelje *Zrínyi Miklós* pályafutását: katonai, politikai, irodalmi működését.

Térképről mutassa be Zrínyi törökellenes harcait.

8.6. Magyarország a Habsburg Birodalomban (10 óra)

Célok:

Érzékeltetni kell, hogy az ország egyesítése után milyen új problémákat vet fel a birodalmi hovatartozás. Mennyiben európai ez a birodalmi modell. Milyen lehetőségeket ad Magyarország számára az, hogy egy európai nagyhatalom része.

Előzmények:

Az ország három részre szakadása. Rendiség; a nemesi vármegye; a megyei önkormányzat. Abszolutizmus, felvilágosult abszolutizmus, a hatalmi ágak. A jobbágyok helyzete Magyarországon. A reformáció Magyarországon.

Tartalom:

A török kiűzése, az ország újraegyesítése.

Magyarország beillesztése a birodalomba – konfliktusok; a Rákóczi-szabadságharc előzményei (a különböző társadalmi csoportok sérelmei).

A Rákóczi-szabadságharc sikerei és bukása.

A szatmári béke.

A hatalmi ágak a szatmári béke után; „munkamegosztás” a nemesi önkormányzat és a központi kormányzat között.

Magyarország újjászervezése; Erdély és a határőrvidékek külön státusa.

A visszafoglalt területek újranevesítése; ennek formái.

Magyarország új nemzetiségi viszonyai.

Mária Terézia; a felvilágosult abszolutizmus uralkodóeszménye.

A Habsburg birodalmi gazdaságpolitika; Magyarország helye a munkamegosztásban; a kettős vámhatár mint konfliktusforrás.

Urbárium (jelentősége); *Ratio Educationis*.

II. József; a legvitatottabb Habsburg (türelmi rendelet, birodalmi koncepció, német nyelv).

Követelmények:

A tanuló vegye számba, hogy a Habsburg-kormányzat intézkedései milyen jogokat sértettek, milyen sérelmeket okoztak: rendi, „nemzeti”, személyiségi, egzisztenciális.

Bizonyítsa be, hogy a Rákóczi-szabadságharc átlépte a rendi-nemesi társadalmi korlátokat. Értékelje, hogy mennyiben nevezhető mindez „nemzeti” összefogásnak és mennyiben nem.

Értékelje, hogy milyen bel- és külpolitikai tényezők okozták a szabadságharc bukását.

Bizonyítsa be, hogy a szatmári béke kompromisszumot jelentett mind a nemesség, mind az uralkodó részéről.

Értékelje Rákóczi személyes véleményét a szatmári békével kapcsolatban, és az általa vállalt emigrációt: egyrészt a magánember, másrészt a politikus szemszögéből.

Értékelje az abszolutizmus „logikája” alapján a szatmári békét.

Tudjon különbséget tenni törvény és rendelet között.

Fejtse ki, hogy a munkaerőhiány hogyan befolyásolta a jobbágyok sorsát.

Vázolja, hogyan alakult át Magyarország nemzetiségi térképe a 18. században. Sorolja fel a legfontosabb nemzetiségeket, és helyezze el őket a térképen.

Értékelje a Habsburg gazdaságpolitikát: az uralkodó, az örökös tartományok és Magyarország szempontjából.

Értelmezze II. József ellentmondásos személyiségét.

Értelmezze, hogy Magyarország mely régiói élték át a legnagyobb változásokat az ország újraegyesítése után. Az általános magyarországi képbe próbálja meg elhelyezni saját települése történetét: változott-e a lakosság száma, vallása, etnikai összetétele, gazdasági profilja stb.

9.1. A polgári átalakulás kora (20 óra)

Célok:

Érzékeltetni kell, hogy az ipari forradalom a modern ipari társadalom kezdete. Az Amerikai Egyesült Államok megalakulása mennyiben kiindulópontja egy nagyhatalom létrejöttének. Mely társadalmi rétegek és csoportok a kárvallottjai az ipari forradalom gazdasági csodájának. Mennyiben modern a „nemzet” és mennyiben jár ősi, soha nem sejtett indulatok feltámasztásával.

Előzmények:

Az angol gyarmatosítás. A francia abszolutizmus. A felvilágosodás. Az alkotmányos monarchia. A felvilágosult abszolutizmus. Eredeti tökefelhalmozás.

Tartalom:

Az amerikai függetlenségi háború; francia támogatás.

A *Függetlenségi Nyilatkozat*; forráselemzés.

Az USA államszervezete; kelet-nyugati terjeszkedés.

A francia abszolutizmus válsága *XVI. Lajos* uralkodása idején.

A francia forradalom legfontosabb eseményei: az alkotmányos monarchia, a girondista köztársaság, a jakobinus diktatúra.

XVI. Lajos elítélése; csoportos vita;

Életképek a francia forradalomból: naptár, ünnepek; házasság, család; a háború forradalma; a forradalmi hadsereg; oktatási reformok; csoportmunka.

A francia minta szerinti Európa; *Napóleon* sikerei és bukása; kiselőadások.

A bécsi kongresszus, a Szent Szövetség; Oroszország az európai nagyhatalmak között.

A mezőgazdaság tőkés átalakulása Nagy-Britanniában és Hollandiában.

Az ipari forradalom első szakasza; szén és vas; Nagy-Britannia, majd Nyugat-Európa.

Az iparvárosok; a megváltozott természeti-társadalmi környezet: gyár, vasút, nagyváros, munkásosztály és munkásmozgalom; csoportmunka.

Liberalizmus és nacionalizmus.

Forradalmak 1848–1849-ben Európában.

Követelmények:

A tanuló hasonlítsa össze a rendi, az abszolút és az alkotmányos monarchiát abból a szempontból, hogy a társadalom tagjai milyen arányban és milyen mértékben képesek és jogosultak ellenőrizni a kormányzatot.

Értékelje, hogy a francia forradalom egyes szakaszaiban (alkotmányos monarchia, girondista köztársaság, illetve jakobinus diktatúra) mennyiben érvényesültek az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatában* megfogalmazott elvek.

Értelmezze a „forradalom” kifejezés tartalmát.
 Értékelje, hogy az 1791-es alkotmány mennyiben valósítja meg az állampolgárok jogegyenlőségét és mennyiben nem.
 Értékelje a király alakját: mint magánembert, illetve mint politikust.
 Próbálja meg a mai jogrend szerint értelmezni XVI. Lajos tetteit és a rá kiszabható büntetést.
 Értékelje a francia forradalom hadseregreformjait.
 Kísérje végig Napóleon pályafutását.
 Sorolja fel a 19. század nagyhatalmait; mutassa meg országaikat és fővárosaikat a térképen.
 Ismerje a mezőgazdaság tőkés átalakulásának gazdasági és társadalmi feltételeit; soroljon fel néhány mezőgazdasági újítást: vetésforgó, vetőgép, fajtaváltás.
 Vázolja az ipari forradalom előzményeit: gyarmatosítás, világkereskedelem, a mezőgazdaság tőkés átalakulása, szabad munkaerő.
 Jellemezze az ipari forradalom első szakaszát, elterjedését (szén és vas).
 Jellemezze az új ipari városok életviszonyait, a munkások munka- és életkörülményeit.
 Hasonlítsa össze egy középkori városi polgár és egy ipari munkás munka- és életviszonyait.
 Ismerje a munkásmozgalom, munkás- és érdekképviselet korai formáit, céljait, eredményeit.
 Értékelje a modern nemzet fogalmát. Vesse össze a feudális nemes nemzet fogalmával.
 Jellemezze a nacionalizmus kulturális és politikai megnyilvánulásait.
 Értékelje a nacionalizmus pozitív és negatív vonásait. Próbálja meg ezeket összevetni a nacionalizmus jelenkori megnyilvánulásaival.
 Értékelje a liberalizmust, mint ideológiát az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatában* megfogalmazott ségységével. Értelmezze, hogyan nyilvánul meg a liberalizmus a gazdaságban, a társadalomban, a politikai életben és a személyiségi jogokat illetően.
 Mutassa meg a térképen az 1848–1849-es forradalmak központjait; értékelje a legfontosabb (olasz, francia, német) forradalmak céljait és eredményeit.

9.2. A polgárosodás kezdetei Magyarországon (15 óra)

Célok:

Érzékeltetni kell, hogy a széles körű társadalmi együttműködés és reformszándék az élet minden területén sajátos pezsgést, élénkséget teremtett. Ki kell emelni az „érdekegyesítés” társadalomtörténeti jelentőségét. Megmutatni 1848–1849 nemzetközi hátterének erősítő és korlátokat szabó hatását.

Előzmények:

Felvilágosodás; a francia forradalom eszméi; *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata*; a Szent Szövetség; liberalizmus; nacionalizmus; klubpárt; abszolútizmus, rendiség; alkotmányos monarchia; 1848-as forradalmak Európában.

Tartalom:

A francia forradalom és a napóleoni háborúk hatása Magyarországon.
 A magyar jakobinus mozgalom; a jozefinista értelmiség.
 Az agrárkonjunktúra; nemesség és feudalizmus.
 A magyar nyelv ügye; nyelvújító mozgalom.
 Gazdasági válság a napóleoni háborúk után; igény a magyarországi polgárosodás előmozdítására.
Széchenyi fellépése és programja (MTA; *Hitel, Világ, Stádium*: polgári földtulajdon, törvény előtti egyenlőség, nyilvánosság; gyakorlati alkotások; infrastruktúra: gőzhajó, vasút; gőzgép; iparfejlesztés; az arisztokrácia szerepe a reformprogramban; együttműködés Béccsel.
 A jobbágykérdés.
 A liberális nemesség fellépése (Wesselényi, *Deák, Eötvös, Kossuth*); középirtokos nemesség; az érdekegyesítés programja. Nemzeti törekvések és modernizáció. „Haza és haladás”.
 A magyarországi nemzetiségek nacionalista mozgalmak. Kulturális és politikai nacionalizmus.
 A rendi országgyűlések mint a reformfolyamat fórumai (1832–1836; 1840, 1844, 1847–1848).
 Kossuth programja: örökvaltság (önkéntes, majd kötelező, állami kárpótlással); népképviselet, közteherviselés; Magyarország gazdasági önállósága (Védegyelet).
 Klubpártok: Konzervatív Párt, Ellenzéki Párt.
 Az 1847–1848-as országgyűlés; háttér: az európai forradalmak.
 Modernizációs és nemzeti mozgalmak a soknemzetiségű Habsburg Birodalomban.
 Az áprilisi törvények (forráselemzés).
 A *Baththyány*-kormány erőfeszítései a forradalom vívmányainak békés megőrzésére.
Jelašić támadása; az OHB megalakulása.
 A szabadságharc eseményei; a trónfosztás.
 A nemzetiségi kérdés; a nemzetiségi törvény.
 Az orosz beavatkozás; a szabadságharc bukása.
 Megtorlás.

Követelmények:

A tanuló gyűjtőn nyelvvizítás kori szavakat a könyvtárban. Értékelje a nyelvvizítás szerepét a modern magyar köznyelv megeremelésében.

Ismerje részletesen Széchenyi és Kossuth reformprogramját; azonos és eltérő vonásait.

Tudja felsorolni, hogy melyek a reformországgyűlések; nagy vonalakban ismerje ezek legfontosabb döntéseit.

Bizonyítsa be, hogy a reformkor központi problémája a jobbágykérdés volt.

Ismerje a reformkori irodalom, színháztudomány, művészeti élet jelentős szereplőit.

Értelmezze a nemzeti törekvések és a modernizáció ellentmondásos kapcsolatát a soknemzetiségű Magyarországon.

Értékelje a magyar nemzeti törekvéseket az európai nemzeti mozgalmakhoz képest.

Bizonyítsa be, hogy az áprilisi törvények felszámolták a feudalizmust, és egy polgári Magyarországot hoztak létre.

Értékelje, hogy az áprilisi törvények mennyiben biztosítják az állampolgárok jogegyenlőségét és mennyiben nem.

Értékelje, hogy miért jelentős a sajtószabadság és a nyilvánosság elvének deklarálása.

Értékelje, hogy mit jelent és miért fontos a felelősség elve a kormány esetében.

Értékelje, hogy az áprilisi törvények mennyiben adtak kevesebbet a nemzetiségeknek, mint a magyar népességnek.

Próbálja megfogalmazni, hogy az áprilisi törvények szellemében a nemzetiségek milyen igényeket tarthatnak jogosnak magukra nézve.

Legyen képes név szerint felsorolni az első felelős magyar minisztérium tagjait, ismerje a miniszterelnök nevét.

Indokolja, hogy miért vezetett a forradalom szabadságharcokhoz.

Ismertesse a szabadságharc legfontosabb eseményeit a világségi fegyverletételig.

Értékelje a szabadságharc bel- és külpolitikai problémáit, azok súlyát; ismertesse a megoldásokra tett erőfeszítéseket.

Fejtse ki, hogy miért okozott problémát a nemzetiségi kérdés; ismerje a nemzetiségi törvényt.

Legyen fogalma a szabadságharc utáni megtorlás nagyságáról; név szerint ismerjen néhányat az aradi vértanúk közül.

9.3. A modern Magyarország születése (15 óra)

Célok:

Meg kell mutatni, hogy a politikai háttér rendeződése hogyan teremt kedvező feltételeket a magyar gazdaság polgárosodásához. Melyek a dualizmus kori fejlődés mai napig érezhető következményei?

Előzmények:

Német és olasz egység; Ausztria helyzete Európában; nacionalizmus, liberalizmus, alkotmányos monarchia. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc.

Tartalom:

A birodalom újjászervezése 1849 után; az önkényuralom; a *Bach*-rendszer; a passzív ellenállás fogalma és gyakorlata.

Nemzetközi háttér (olasz, német egység, Kossuth-emigráció).

A kiegyezés létrejötte.

A kiegyezés tartalma: az uralkodó jogosítványai, a törvényhozás, végrehajtás és bírászkodás szabályozása; közös ügyek és minisztériumok; a gazdasági kiegyezés elemei.

A nemzetiségi és a népoktatási törvény Magyarországon.

A magyar gazdaság átalakulása: infrastruktúra: vasút, hajózás, utak, posta, távíró, telefon; ipar: állami támogatás, iparfejlesztés, jellegzetes iparágak, koncentráció, élelmiszeripar; mezőgazdaság: gépesítés, intenzív mezőgazdaság, szőlőművelés, zöldség és gyümölcs-kultúrák, állattenyésztés: fajtaváltás, új elvárások, táplálkozási szokások; csoportmunka.

A dualizmus kori Magyarország társadalmi.

A különböző társadalmi csoportok szociális, egészségügyi, egzisztenciális körülményei; az érdekérvényesítési formái és lehetőségei; csoportmunka.

Követelmények:

A tanuló értékelje a kiegyezést, mint kompromisszumot.

Hasonlítsa össze az osztrák–magyar és a brit uralkodói jogosítványokat.

Értékelje a Monarchia modern gazdasági integrációs elemeit.

Fejtse ki, hogy miért ellentmondásos a dualista rendszer és a soknemzetiségű birodalom; statisztikai ábrát használva vesse össze a Monarchia nemzetiségi adatait a két „uralkodó nemzet” arányával.

Értékelje, hogy mit jelentett a Monarchia az „uralkodó nemzetek” és mit a nemzetiségek számára.

Fejtse ki, hogy miért maradt Kossuth Lajos haláláig emigrációban; milyen konkrét kifogásai voltak a kiegyezés ellen.

Határozza meg, hogy a dualista Magyarország mely társadalmi rétegekbe tartozó állampolgárai nem rendelkeztek a modern értelemben vett állampolgári-emberi jogokkal. Sorolja fel ezeket a jogokat.

Értékelje a nemzetiségi törvényt mai szemmel. Vesse össze a jelenlegi magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó törvénnyel.

Sorolja fel a dualista Magyarország nemzetiségeit; ismerje az egyes csoportok százalékos arányát az össznépelességben belül; helyezze el őket a térképen.

Tanulmányozzon a millenniumi ünnepekre készült alkotásokat, albumokat, kiadványokat, a rendezvényekről készült fotókat. Értékelje ezeket egy magyar, illetve egy nemzetiségi állampolgár szemszögéből.

Értékelje a dualista kori kormányok gazdaságpolitikáját; mutassa be az 1867–1914 közötti gazdasági fejlődést. Értékelje a társadalmi mobilizáció lehetőségét a dualizmus korában. Mutassa be, hogy széles társadalmi rétegek számára miért csak a kivándorlás lehetősége maradt.

Tudjon hozzávetőleges adatokat az 1867–1914 közötti be- és kivándorlás mutatóiról, irányairól.

Fejtse ki, hogy egy modern polgári államban miért szükséges, hogy mindenki legalább alapfokú oktatásban részesüljön.

Statistikai adatok alapján vázolja, hogyan változott a különböző tannyelvű elemi iskolák száma 1867–1914 között. Próbálja meg indokolni a nemzetiségi tannyelvű elemi iskolák számának csökkenését.

9.4. A nemzetállamok és az imperializmus kora (30 óra)

Célok:

Érzékeltetni kell, hogy a nemzetállamok létrehozása mennyiben teremt új konfliktusokat Európában. Meg kell mutatni az ellentmondást a modern, felvilágosult Európa és a gyarmatosítás gyakorlata között. A gazdasági pozíciók átrendeződése hogyan vezet minden eddiginél magasabb technikai színvonalon megvalósuló háborús összetűközéshez; az ipari forradalom és a technikai fejlődés senki által előre nem sejtett módon „tökéletesíti” a háborút. A totális háború fogalma és hatása.

Előzmények:

Ipari forradalom. Nacionalizmus. Liberalizmus. 1848-as forradalmak. Az USA létrejötte és terjeszkedése. *Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata*. Az angol és a francia gyarmatbirodalom.; a Török Birodalom hanyatlása; nacionalizmus; szocializmus; munkásmozgalom.

Tartalom:

Az USA területi növekedése; az aranyláz; vándorlás nyugatra; vasútépítés; banditák; cowboyok; katonák, postaszolgálat; csoportmunka.

Az Észak–Dél konfliktus; a polgárháború és következményei.

Rabszolga-felszabadítás – társadalmi diszkrimináció; csoportos megbeszélés, illetve vita.

Az olasz és német egység létrejötte.

Angol–francia gyarmatosítás, gyarmatbirodalmak (1815–1870); a japán modernizáció.

Az ipari forradalom második szakasza; új iparágak; gazdasági átrendeződés; új gazdasági nagyhatalmak: Németország, USA, Japán.

Oroszország és az ipari forradalom; jobbgágyfelszabadítás; pánszlávizmus; az orosz birodalmi koncepció; a keleti kérdés.

A modern polgári állam működése; új feladatok: oktatás, egészségügy, szociálpolitika; összevetés a jelenkori állapotokkal; csoportmunka.

Városiasodás és javuló életviszonyok; kiselőadás.

A Föld végső felosztása; a század végi gyarmatosítás; a berlini kongresszus a „jogos” foglalásról.

A 20. század – az új világ képei; filmvetítés, filmelemzés. Új felfedezések a tudományban; kísérletek. A művészet újodásai: szecesszió és avantgárd.

Nagyhatalmi konfliktusok, szövetségi rendszerek; antant és központi hatalmak.

Az I. világháború: frontok, események, az antant győzelme.

A háború okozta szenvedések.

Háborúellenes szépirodalmi művek; csoportmunka.

Az oroszországi forradalmak.

Rendezési tervek, szerződések a háború alatt; a *Wilson-féle* pontok; forráselemzés.

A Párizs környéki békék; a versailles-i béke; forráselemzés.

Követelmények:

A tanuló statisztikai ábrák alapján értékelje az USA részesedését, súlyát a világgazdaságban.

Statisztikai ábrák alapján értékelje az USA szerepét az európai kivándorlásban.

Értékelje az indiánok sorsát az USA-ban: a „történelmi jog” szerint; az európai kivándorlók szempontjai szerint; a liberális szabadságjogok alapján. Segédanyag: *az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata*.

Ismerje fel, hogy a rabszolgák felszabadítása az általános emberi jogok fontos korszakhatára. Vázolja, hogy ez az európai országokban/gyarmatokon az USA-hoz képest mikor következett be. Ismerje *az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából* a rabszolgatartásra vonatkozó részt.

Foglaljon állást abban a kérdésben, hogy a felszabadítással (jogi szabályozással), automatikusan egyenjogúvá válnak-e az állampolgárok a társadalomban vagy nem. Ismerje a faji megkülönböztetés és a társadalmi diszkrimináció fogalmát; társadalmi megjelenési formáit és színtereit.

Ismeresse az olasz és a német egység létrejöttének folyamatát.

Vázolja az orosz modernizációt, illetve a birodalom terjeszkedését Nagy Pétertől az I. világháborúig. Statisztikai ábrák alapján ismertesse, hogy a gazdasági mutatók alapján milyen átrendeződés ment végbe a világgazdaságban 1870–1914 között.

Mutassa be a századforduló legfontosabb tudományos felfedezéseit.

Jellemezze a szecesszió irányzatát.

Soroljon fel jellegzetes avantgárd-irányzatokat.

Fejtse ki, hogy a 19. században kikristályosodó új állami feladatokat (oktatás, egészségügy, szociálpolitika) milyen szolgáltatási színvonalon működtette az állam. Vesse össze, hogy ma ki és hogyan működteti ezeket a szférákat. Indokolja meg, hogy miért az állam a „gazdája” ezeknek a feladatoknak.

Mutassa be a viktoriánus korszak jellegzetes ízlésvilágát, értékrendjét.

Vázolja, hogy a nők szerepe hogyan változott meg a 19. században; mely okok vezettek a feminista mozgalmak kibontakozásához; mit tüztek ki célul ezek a mozgalmak.

Vázolja a tömegpárt és a klubpárt közötti alapvető különbségeket.

Vesse össze a berlini kongresszus határozatát, illetve a gyarmatosítás intézményét az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatával*, illetve a *Függetlenségi Nyilatkozattal*.

Mutassa meg a térképen, hogy 1914-ben a különböző európai hatalmak hol rendelkeztek gyarmatokkal.

Próbálja megfogalmazni, hogy miért alakulhatott ki a 19. században az a gondolat, hogy a fehér ember felsőbbrendű. Vesse össze ezt a tételt a liberális és a keresztény gondolkodással.

Ismerje a szövetségi rendszerek tagjait.

Soroljon fel a térkép segítségével olyan kelet-közép-európai államokat, melyek a Török Birodalom hanyatlásával alakultak meg, illetve szabadultak fel.

Térkép segítségével vázolja az I. világháború legfontosabb frontjait, hadszíntereit 1914–1918 között.

Hasonlítsa össze, hogy a napóleoni háborúkhoz képest mennyiben más: a fegyverben levők száma; a fegyverzet technikai színvonala, pusztító képessége; a háország, illetve a civil lakosság helyzete.

Értékelje az USA részvételét a világháborúban.

Vázolja az oroszországi forradalmak legfontosabb eseményeit.

Térkép segítségével ismertesse a versailles-i béke rendelkezéseit.

Próbálja meg értékelni a versailles-i békét: egy francia, egy német és egy lengyel állampolgár szemével. Emelje ki a Wilson-féle pontok közül azokat, melyek új gondolatot jelentenek a 19. században szokásos nemzetközi elvekhez képest.

Értelmezze a „nemzeti önrendelkezés”, illetve a „népek önrendelkezése” fogalmat.

9.5 Totalitárius rendszerek és polgári demokráciák (45 óra)

Célok:

Meg kell vizsgítani a totalitárius rendszerek és a polgári demokráciák közötti alapvető különbségeket. Érzékelteni kell, hogy a 20. században az emberek manipulálásának technikailag tökéletesített és tömegesen bevethető termékei jelennek meg. A gazdasági válság destabilizáló hatása. A tömeg: az egyén és a közösség új viszonya.

Érzékelteni kell a polgári demokratikus rendszer sikertelenségének külső hátterét. Megmutatni, hogy a „történelmi Magyarország” ábrándja hogyan akadályozta meg a két világháború közötti Magyarország modernizálását, demokratikus reformját. Hogyan vezetett a revíziós külpolitika a feltétel nélküli német szövetséghez. Érzékelteni, hogy modern technikai háttérrel és erővel képtelen elméletek is valóságossá válhatnak. Megmutatni, hogy a tudomány és a modern kor vívmányai mennyiben okozói és segítői mindannak, ami történt. Hogyan válik a betegségeket, éhséget, természeti csapásokat legyőző 20. századi ember egy sokkal szélsőségesebb kiszolgáltatottság foglyává.

Előzmények:

A versailles-i béke. Német–francia szembenállás. Kommunista veszély; világháború, proletárdiktatúra. Forradalmak Oroszországban. Az USA részvétele az első világháborúban; háborús kölcsönök. Wilson-féle pontok. Az USA és Európa.

A Monarchia az I. világháborúban; a nemzetiségi kérdés a Monarchiában és Magyarországon; a Monarchia külpolitikai támogatottsága Európában; nacionalizmus, liberalizmus, szocializmus; Wilson-féle pontok; népek önrendelkezése; proletárdiktatúra.

Tartalom:

Polgári demokratikus forradalom Magyarországon.

A polgári demokratikus rendszer külpolitikai problémái.

A Tanácsköztársaság; a *Mindenkihez* című kiáltvány; forráselemzés.

A Tanácsköztársaság intézkedései, honvédő háborúja és bukása.
 Az ellenforradalom hatalomra kerülése.
 Az ellenforradalom konszolidációja; a trianoni béke; a *Bethlen*-korszak.
 „Modern” idők: a húszas, harmincas évek újdonságai: divat, sport, rádió, szórakozás, tánc, mozi, nyaralás stb. A szabadidő eltöltésének új formái.
 Az új Európa; a Népszövetség.
 Fasiszta diktatúra Olaszországban; *Mussolini*, a Duce; a fasiszta Olaszország történelmi mintaképei; külpolitikai célok.
 A világgazdasági válság. A liberalizmus válsága.
 A világválság magyarországi hatása.
 A New Deal; *Franklin Delano Roosevelt* reformprogramja; a jóléti állam, a modern fogyasztói társadalom gyökerei. A társadalmi igazságosság érvényesítésének lehetőségei formái.
 A nemzetiszocializmus sikerei Németországban; a náci ideológia; egypártrendszer; a totális állam kiépítésének állomásai és eszközei; a Führer. Az antiszemitizmus gyökerei.
 A revíziós külpolitika; olasz–német orientáció és jobbratolódás; a revízió első lépései.
 Gazdaság és társadalom a *Horthy*-korszakban Magyarországon.
 Életképek a két világháború közötti Magyarországról; csoportmunka.
 A sztálini Szovjetunió; a kötött gazdaság tertvutasításos formája; ötéves tervek; erőltetett iparosítás; a mezőgazdaság kollektivizálása; a koncepciós perek funkciója és hatása.
 A polgári demokratikus európai hatalmak; a gyarmatbirodalom alkonya: Nagy-Britannia; nagyhatalmi vágyak és németellenesség: Franciaország.
 A náci Németország terjeszkedése; az Anschluss és Csehszlovákia feldarabolása; a szovjet–német megemlékezési szerződés.
 Japán terjeszkedése Ázsiában; a japán–kínai háború; az antikomintern paktum.
 Lengyelország lerohanása; Lengyelország felosztása; a Szovjetunió terjeszkedése: Lengyelország, a Baltikum, a szovjet–finn háború.
 Németország sikerei Nyugat-Európában: Dánia, Norvégia, Belgium, Hollandia, Luxemburg; a francia kapituláció: megszállás és Vichy-Franciaország.
 Anglia egyedül; a légcisáta.
 A Szovjetunió elleni hadjárat; az antifasiszta koalíció létrejötte; Moszkva és Sztálingrád; Magyarország részvétele a tengely oldalán; a revíziós külpolitika sikerei.
 Az USA belépése a háborúba; az ázsiai hadszíntér.
 Az afrikai hadszíntér.
 A náci birodalom új rendje Európában; kényszermunka és zsidótörvények; a cigánység üldözése; a wannsee-i konferencia; koncentrációs és megsemmisítő táborok; a „végső megoldás”; forráselemzés.
 Szervezett és civil ellenállás. Közellátás, életviszonyok a háború első éveiben Európában.
 Magyarországi zsidótörvények; forráselemzés. A *Kállay*-kormány kísérlete a háború befejezésére. Háborúellenes mozgalmak Magyarországon.
 Teherán; az első csúcstalálkozó.
 Az olaszországi partraszállás; *Mussolini* bukása; a salói köztársaság; az olasz ellenállási mozgalom. Magyarország német megszállása; a magyarországi holocaust.
 D-day; a szövetségesek partraszállása Normandiában; a szovjet hadsereg előnyomulása; *Horthy* kiugrási kísérlete; nyilas diktatúra Magyarországon; a magyarországi szovjet hadműveletek; a jaltai konferencia; *Roosevelt* halála; Berlin eleste; az európai háború vége.
 Háború Ázsiában; Potsdam; az atomkísérletek; az atombomba bevetése Japánban; a II. világháború vége.
 A háború utáni rendezés terve; megszálló hatalmak, megszállási övezetek, zónák. Németország rendezési terve. Új határok, békekötések. A lengyelkérdés. A kollektív bűnösség elve: a német nemzetiségűek kitelepipítése.
 A háborús bűnösség jogi kategóriája; a háborús főbűnösök pere Nürnbergben; háborús bűnösök perei a feloszabadtított országokban.
 Az ENSZ megalakítása és szervezete.
 A holocaust túlélői; az izraeli kivándorlás problémája; a zsidó-arab ellentét; Nagy-Britannia szerepe a konfliktus kezelésében; az USA és a zsidó probléma; Izrael állam megalakulása és nemzetközi elismerése.
 Lakóhelyem és a világháború.

Követelmények:

Az I. világháború és lakóhelyem; I. világháborús emlékmű lakóhelyemen; helytörténeti kutatási feladat.
 A tanuló részletesen ismerje a Magyar Nemzeti Tanács reformprogramját.
 Bizonyítsa be, hogy az ösztirózsás forradalom polgári demokratikus forradalom volt.
 Értékelje, hogy miért jutott válságba a polgári demokratikus rendszer.
 Értelmezze a proletár internacionalizmus fogalmát.
 Elemezze, hogy a *Mindenkihez* című kiáltvány tartalmát mennyiben befolyásolta a magyar helyzet, és mennyiben a szovjet-orsz mintá.

Mutassa meg a térképen a trianoni béke területi hatását. Sorolja fel, hogy az egyes utódállamokba hány magyar állampolgár került, és közülük hányan voltak magyar nemzetiségűek.

Vázzolja, hogy az utódállamokban milyen problémákkal küszködött a magyar kisebbség.

A forradalmak és az ellenforradalom lakóhelyemen; helytörténeti kutatási feladat.

Értékelje, hogy a Horthy-korszak mennyiben visszalépés az öszirózsás forradalom idején megfogalmazott polgári demokrátiás reformokhoz képest: a választójog, a szólás-, sajtó- és gyülekezési szabadság, illetve a földreform esetében.

Ismeresse a Bethlen-konzolidáció eredményeit.

Sorolja fel a húszas-harmincas évek életformájának „modern” vonásait.

Ismeresse a Népszövetség szervezetét, döntési mechanizmusát; értékelje a résztvevők deklarált egyenjogúságának jelentőségét.

Statisztikai adatok alapján állapítsa meg, hogy a nagy világválság idején hogyan alakult a termelés; milyen arányú volt a munkanélküliség az egyes országokban.

Indokolja meg, hogy a válság miért jelentette egyben a liberalizmus válságát is.

Fejtsd ki, hogy miért az USA és Németország a világgazdasági válság által legjobban sújtott két ország.

Ismerje a mai magyar munkanélküliség arányát, vesse össze a nagy világválság idején tapasztalható magyar, amerikai és német arányokkal.

Indokolja meg, hogy az állam gazdaságélénkítő szerepe miért nem a termelő ágazatokban jelenik meg.

Vázzolja, hogy mit jelent a „közmunka”, illetve a „munkafront” fogalma a gazdasági válság idején. Közös beszéljék meg, hogy manapság Magyarországon létezik-e ehhez hasonló foglalkoztatási forma.

Értékelje a New Deal szociális és munkajogi rendelkezéseit.

Értékelje az osztályharc fogalmát.

Próbáljon összefüggést találni a „jóléti állam” megvalósítása és az osztályharcos álláspont feladása között.

Vitassák meg, hogy a társadalmi igazságosság érvényre juttatásának milyen útjai lehetnek egy társadalomban.

Határozza meg, hogy a polgári demokráciában az állampolgároknak milyen lehetőségei, fórumai vannak a kormányzat befolyásolására.

Találjon kapcsolatot a gazdasági válság és a társadalmi feszültségek kiéleződése között.

Indokolja, hogy a polgári demokratikus berendezkedés milyen jegyek alapján tűnhet „erőtlennek” a diktatúrákhoz képest.

Fejtsd ki, hogyan függ össze a Versailles-i békeszerződés, a világgazdasági válság és az NSDAP népszerűségének növekedése.

Vegye számba a Harmadik Birodalom történelmi-kulturális gyökereit.

Értelmezze a fajelmélet fogalmát.

Értelmezze az életér fogalmát, illetve annak külpolitikai vonzatát. Nevezze meg az esetlegesen veszélyeztetett országokat.

Értelmezze az „ellenségkép” fogalmát. Ismerje annak társadalomlélektani szerepét. Említsen jelenkori konfliktusokat, melyekben az „ellenségkép” politikai manipulációként jelenik meg.

Fejtsd ki, hogy mi a különbség az „alattvaló” és az „állampolgár” között.

Indokolja meg, hogy a német társadalom többsége miért támogatta Hitler törekvéseit (ennek nemzeti, egzisztenciális, anyagi stb. okai).

Ismeresse, hogy Németország 1933–1939 között mikor és milyen módon szegte meg a versailles-i békeszerződést.

Magyarázza meg a diktatórikus, a fasiszta és a nemzetiszocialista (náci) szavak jelentését, fokozati különbségeit.

Találjon különbséget a fasiszta, illetve a náci ideológia és berendezkedés között.

Ismerje a szocialista gazdaságpolitika általános elveit: tervgazdálkodás, erőltetett iparosítás, a mezőgazdaság kollektivizálása, munkaversenyek.

Indokolja, hogy a szocialista modell miért kívánja meg a mezőgazdaság kollektivizálását.

Próbálja megindokolni, hogy a tervutasításos gazdaság miért nem képes rugalmasan kielégíteni a piaci igényeket.

Írjon naplót egy harmincas évekbeli „átlag” német, illetve egy „átlag” szovjet diák szempontjából.

Fogalmazza meg, hogy mit jelent a bürokrácia fogalma.

Magyarázza meg, hogy miért gépies, lélektelen a bürokratikus ügyintézés. Beszéljék meg azokat az eseteket csoportokban, amikor személyesen volt részük effajta elbánásban.

Értelmezze az „egyén” és a „tömeg” fogalmát a totalitárius és a polgári demokratikus rendszerekben.

Sorolja fel, hogy a liberális szabadságjogok közül melyek nem érvényesülnek: a fasiszta Olaszországban; a náci Németországban; és a sztálinista Szovjetunióban.

Értékelje, hogy az „ellenségkép” kiket céloz meg, és milyen hatásokkal működik a náci Németországban és a sztálini Szovjetunióban.

Értékelje, hogy a fegyveres párhadseregek (feketeingesek, SA-SS, NKVD) milyen eszközökkel rendelkeznek, s milyen szerepük van a totalitárius rendszerek fenntartásában.

Fogalmazza meg, hogy milyen szemmel látható különbségeket észlel az amerikai elnökválasztási kampányok, a sztálinista tömegdemonstrációk és a náci parádék között.

Vázzolja, hogy miért a film a legnépszerűbb propagandaeszköz a harmincas években. Vesse össze ezt a médiák mai szerepével, lehetőségeivel.

Jellemezze a harmincas évekbeli filmes propaganda látványos elemeit: kép és zene; mozgalmasság; a tömeg szerepeltetése; szimbólumok; az erő kifejeződése; a Vezér arcai stb.

Értékelje a propagandaanyag alapján a hitleri és sztálini mítoszt. Vázolja, hogy milyen rokonság tapasztalható a náci és a sztálini modell között (totalitárius rendszerek). Vázolja a náci és a sztálini modell különbségeit (célok, értékrend, ellenségek, eszközök, propaganda stb.). Hasonlítsa össze a polgári demokratikus és a totalitárius rendszerek működését: a hatalommegosztás, a hatalmi ágak működése, az egyéni és kollektív szabadságjogok, valamint a munkavállalói érdekvédelem tekintetében.

Ismerje a két világháború közötti Magyarország társadalmi rétegeit, azok életkörülményeit. Életlehetőségek, életviszonyok lakóhelyemen a két világháború között; helytörténeti kutatási feladat. Értékelje, hogy a totalitárius állam mely sajátosságai jelennek meg Magyarországon a Horthy-korszakban és melyek nem.

Vázolja a német orientáció hátterét; kialakulását és egyes lépéseit a II. világháború kitöréséig. Ismerje a világháború legfontosabb eseményeit, hadszíntereit, frontjait, fordulópontjait. Ismerje a tengely, illetve a szövetségesek oldalán harcoló hatalmakat. Vázolja a szövetségesek csúcstalálkozóin született döntéseket. Ismerje a csúcstalálkozók résztvevő politikusok nevét, tisztségét. Ismerje a háború alatti fontosabb magyar kormányfőket, (Teleki Pál, *Bárdossy László, Kállay Miklós, Sztójay Döme, Szálasi Ferenc*), a német szövetséghez való viszonyukat.

Vázolja, hogy a revíziós külpolitika hogyan vezetett a magyar világháborús részvételhez. Próbálja megindokolni, hogy miért nem sikerült Magyarországnak kilépni a háborúból. Statisztikai adatok alapján vázolja, hogy az egyes európai országokban milyen számban éltek a zsidótörvények által érintett állampolgárok. Értelmezze az országos adatokat Európa régióira nézve. Vegye számba, hogy az egyes országokból a zsidóság milyen arányban élte túl a holocaustot. Próbálja meg az adatokat összevetni a világháború eseményeivel.

Lakóhelyem a II. világháború idején; helytörténeti kutatási feladat. Mennyiben érintették a hadiesemények a települést; hányan estek el a fronton a lakosok közül; voltak-e civil áldozatai a háborúnak. Voltak-e áldozatai a zsidó, illetve a cigány holocaustnak.

Ismerje a „háborús bűnös” kategória jogi tartalmát. Legyen tisztában azzal, hogy napjainkban kik ellen, milyen elkövetett bűnök alapján folyik effajta eljárás.

Legyen tisztában azzal, hogy a háborús bűnökkel vádoltak felett ma a hágai nemzetközi bíróság ítélkezik. Bizonyítsa be, hogy az általános emberi jogokkal összeegyeztethetetlen a „kollektív bűnösség” elve. Segédanyag: az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*.

Találjon összefüggést a technikai-tudományos háttér, a bürokratikus közigazgatás és a tömeges deportálások lebonyolítása között.

Vesse össze a magyarországi zsidótörvényeket az *Egyetemes Emberi Jogok Nyilatkozatával*. Állapítsa meg, hogy a zsidótörvények mely alapvető emberi jogokat sértenek.

Minősítsék az említett magyar miniszterelnökök és Horthy Miklós tevékenységét a „háborús bűnösség” kategóriája szerint.

Fejtse ki, hogy miért a „lengyelkérdés” volt a legkellemetlenebb tárgy közvetlenül a háború végén a szövetségesek között.

Rendezzenek vitát arról, hogy szükséges volt-e az atombomba bevetése a háború végén. Vizsgálják meg a katonai és erkölcsi-etikai érveket. Vessék össze az atombomba bevetésének tényét a „háborús bűnösség” korabeli meghatározásával; segédanyag: a *Nemzetközi Jog Alapelvei* című dokumentum.

Ismerje, hol van az ENSZ székhelye; a szervezet megalakításának körülményeit; legyen tisztában az ENSZ szerkezetével: a Közgyűlés és a Biztonsági Tanács szerepével, döntési mechanizmusával. Soroljon fel néhányat az ENSZ keretében működő nemzetközi szervezetek közül. Mai példával szemléltesse az ENSZ jelentőségét a nemzetközi életben, a világbéke megőrzésével kapcsolatban.

Ismerje Izrael megalakulásának külpolitikai hátterét; legyen fogalma az arab–izraeli békefolyamat jelenlegi állásáról, nehézségeiről.

10.1. A megosztott világ (30 óra)

Célok:

Érzékeltetni kell, hogy a II. világháború után az Európa-centrikus világkép végképp leáldozott. A két szuperhatalom elkülönülése hogyan teremt végletesen megosztott világot egy olyan korban, amikor a technikai fejlődés jóvoltából az ember a világűrbe hatol. Melyek azok az összeütközési pontok, amelyek egy új világháború veszélyét hordozzák magukban. Meg kell mutatni, hogy a szocialista világrendszer hogyan próbál vonzó alternatívát nyújtani a tőkés világgal szemben. Végig kell kísérni, hogy a 20. században hogyan válnak önállóvá a volt gyarmatok. Meg kell mutatni, hogy a felszabadulást milyen nehézségek, konfliktusok kísérik; a fejlett ipari országok milyen eszközökkel segíthetnek az egyenlőtlen fejlődés okozta hátrányok leküzdésében. Érzékeltetni kell az Észak–Dél konfliktus mibenlétét; a harmadik világ általános problémáit. Hogyan befolyásolja a kétpólusú világrendszer az egyes régiók önállósági törekvéseit.

Előzmények:

A szövetségesek háború alatti együttműködése. Megszállási zónák, érdekszférák a háború után. A sztálinista modell elemei. Az ENSZ megalakítása. Közép-kelet-európai kisállamok és konfliktusai. A gyarmatosítás. Gyarmatbirodalmak. Függetlenségi mozgalmak az I. világháború előtt. A „fehér ember” és az exportált európai értékrend az őslakosok, bennszülöttek szemében.

Tartalom:

A kétközpontú világrend kialakulása és a hidegháború kezdete; 1947.
Marshall-terv: európai segélyezési program: európai integrációs terv amerikai ellenőrzéssel.
 A NATO megalakítása.
 A szovjet hatalmi tömb kialakítása 1947–1949 között; a KGST; a sztálinista modell elemei.
 A kínai forradalom; a kínai szocializmus sajátosságai.
 A németkérdés; a két német állam létrejötte.
 A gyarmati felszabadító mozgalmak első szakasza; India; a Gandhi vezette függetlenségi mozgalom sikerei; India és Pakisztán; a hindu–mohamedán konfliktus.
 A hidegháború általános jellemvonásai.
 Korea és Vietnam.
 Sztálin halála; a hrucsovi nyitás meghatározó elemei; korlátozott párbeszéd a konfliktusok feloldására (USA és a Szovjetunió közeledése; osztrák államszerződés 1955; rendeződő szovjet–jugoszláv kapcsolatok; a németkérdés; a kubai válság).
 Problémák a szocialista blokkon belül: 1953, NDK; 1956, Lengyelország; 1956, Magyarország.
 A bandungi konferencia; forráselemzés. Az el nem kötelezettek mozgalma.
 Az arab világ; az olajkincs; az iszlám szerepe az arab országokban.
 Afrika felszabadulása.
 A nyugat-európai integráció folyamata. Az OECD.
 A szocialista integráció anyagi-technikai háttere. KGST. Extenzív iparfejlesztés és dezintegráció.
 A két szuperhatalom gazdasági versenye: fegyverkezés, útkutatás.
 Polgárjogi küzdelmek az USA-ban; 1964: polgárjogi törvény; a vietnami háború társadalmi és világpolitikai hatása.
 A brezsnyevi „pangás” időszaka; az „enyhülés” tartalma; a csehszlovák reformmozgalom és a Varsói Szerződés intervenciója.
 Fegyverzet korlátozások; (1972: SALT-1. stb.).
 Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (Helsinki 1975) záróokmánya; forráselemzés;

Követelmények:

A tanuló vázolja a hidegháború és az enyhülés folyamatának meghatározó eseményeit 1945–1975 között. Említsen nemzetközi konfliktusokat, amelyek az újabb világháború veszélyét vetették fel 1947–1975 között. Vázzolja Németország kettéosztásának folyamatát. Bizonyítsa be, hogy a berlini fal szükségszerű velejárója volt a két világrendszer elkülönülésének. Másrészt ismertesse, hogy a fal léte az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában* megfogalmazott elvek közül melyeket sértett.
 Vázzolja a gyarmati felszabadító mozgalmak nagy hullámait. Mutassa meg a térképen és nevezze meg a létrejövő független államokat. Próbálja meg kideríteni a kialakuló határok és új államnevek eredetét.
 Értékelje *Gandhi* jelentőségét, az erőszakmentesség elvét. Filmbeli dokumentumok alapján próbálják megmagyarázni Gandhi profetikus hatását. (Segédanyag: a *Televideo Századunk nagy napjai* című sorozatának kapcsolódó darabja.)
 Próbálja megfogalmazni, hogy a vallási fanatizmus, szélsőségeség miatt jelenthet közösségformáló erőt a 20. században.
 Ismerje a NATO alapító tagjait. Soroljon fel olyan országokat, melyek a közelmúltban lettek a szervezet tagjai. Magyarázza meg, hogy miért nem automatikus Magyarország és a többi volt szocialista ország NATO-tagsága.
 Ismerje a sztálinista modell kialakításának legfontosabb gazdasági-politikai elemeit.
 Ismerje a Varsói Szerződés tagjait; tudja, hogy a szövetségstől meddig mentő létezett.
 Értékelje, hogy a 15–20. században hogyan tekint a fehér ember a többi rasszra. Próbálja megokolni a változást.
 Értékelje a bandungi konferencia jelentőségét. Vázzolja, hogy a megfogalmazott elvek honnan veszik mintajukat, mennyire általánosak és mennyiben betarthatóak. Értékelje, hogy aktuálisak-e ma ezek az elvek. Legyen képes felsorolni az el nem kötelezett mozgalom alapító országait, illetve az alapító politikusokat. Ismerje a faji megkülönböztetés fogalmát; a jelenségeknek a mindennapi életben való megjelenését.
 Értékelje az USA 1964-es polgárjogi törvényét.
 Vitassák meg, hogy a törvényes szabályozás és szankcionálás automatikusan felszámolja-e a rasszizmust, illetve diszkriminációt vagy nem.
 A tanuló legyen tisztában a pozitív diszkrimináció fogalmával; annak fontosságával a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok esélyegyenlőségének megteremtésében.
 Legyen tisztában az Észak–Dél effektus tartalmával; mai megjelenésével.

Bizonyítsa be, hogy a vietnami háború rendkívül negatív módon hatott az USA nemzetközi megítélésére. Vá-
zolja, hogy az USA állampolgárai miért ellenzik a háborút. Vegyék számba, hogy a civil kezdeményezések mely
típusai jelennek meg a tiltakozó akciókban. (Segédanyag: a *Hair*, illetve a *Született július 4-én* című filmek.)
Értékelje Kína világpolitikai súlyát.
Értékelje a fegyverkezési és az úrkutatási versenyt 1945–1975 között.

10.2. Magyarország a szovjet hatalmi tömbben (20 óra)

Célok:

Érzékeltetni, hogy a kelet–nyugati elhatárolódás milyen feltételrendszert hozott létre Magyarország számá-
ra. Milyen átalakulásokat hozott Magyarországon a sztálinista modell bevezetése. Az 1956-os forradalom mi-
ben kényszerített ki változásokat; a kádári rendszer mennyiben teremtett sajátos típust a szocialista rendszeren
belül. A magyarországi rendszerváltás nemzetközi és hazai háttere. Miért vezetett eladósodáshoz a szocialista
gazdaságpolitika; mennyiben határozza ez meg a rendszerváltás utáni Magyarország lehetőségeit.

Előzmények:

A II. világháború. Kelet-Közép-Európa a szovjet érdekszférában. A kétpólusú világrendszer kialakulása. Tota-
litárius rendszerek. A szocialista világréndszer. A szovjet modell bevezetése a szocialista blokkban. A szocialista
integráció problémái; a gazdasági összeomlás. A Szovjetunió felbomlása; rendszerváltás a szocialista országokban.

Tartalom:

Magyarország háborús veszteségei.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEK) működése; a koalíciós pártok.

Az 1945-ös választások; a *Tildy*- és a *Nagy Ferenc*-kormány; a földreform; gazdasági stabilizáció.

Békeszerződés; a németek kitelepítése.

Kommunista nyomás; az 1947-es választások.

A fordulat éve; 1948.

A sztálinista diktatúra 1949–1953.

Nagy Imre miniszterelnöksége és reformprogramja; a Nagy Imre-féle irányzat veresége.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc; forráselemzés: 1956 sajtója.

A szovjet beavatkozás; megtorlás és konszolidáció; a „szocializmus alapjainak lerakása” Magyarországon.

A hatvanas évek; a felnövekvő új nemzedék értékrendje. A „fogyasztói társadalom” magyarországi megjelenése.

Az új gazdasági mechanizmus kísérlete.

Életforma és életszínvonal a hetvenes–nyolcvanas években.

Eladósodás; gazdasági és társadalmi válságtünetek.

A rendszerváltás körülményei; az 1990-es választások.

Követelmények:

Helytörténeti kutatási feladat: okozott-e számottevő anyagi károkat a háború egy-egy adott településen? Él-
tek-e német nemzetiségű állampolgárok a településen a háború előtt; ha igen, voltak-e kitelepítések a háború
után; ha igen, a német nemzetiséget milyen arányban érintette ez? Volt-e egyéb etnikai jellegű változás a tele-
pülés életében a háború után?

A tanuló vázolja, hogy 1945 után hogyan gyorsul fel a társadalmi mobilizáció Magyarországon; milyen tár-
sadalmi rétegeket és hogyan érint ez.

Készítsen családtörténeti kutatómunkát. Értékelje, hogy az 1945 utáni negyven év gazdasági-társadalmi-po-
litikai változásai hogyan jelennek meg nagyszülei, illetve szülei életében.

Ismerje a négy legjelentősebb koalíciós párt nevét.

Értékelje a földosztás jelentőségét.

Ismerje a forint bevezetésének időpontját.

Indokolja meg, hogy miért 1948 a fordulat éve.

Vesse össze a *Rákosi*-féle személyi kultusz kellekeit a megismert totalitárius rendszerek propagandájával.

Vázzolja a szocialista értékrendet az 1945–1990 közötti korszak mozgalmi dalainak szövegét elemezve.

Bizonyítsa be, hogy 1947–48-tól Magyarországon egy totalitárius rendszer kiépítése történt meg.

Ismerje Magyarország ENSZ-be történő felvételének időpontját.

Ismerje az 1956-os forradalom céljait, eseményeit.

Értékelje 1956 nemzetközi jelentőségét. Segédanyag: források a korabeli sajtóból, illetve dokumentumfilm-részletek.

Értékelje, hogy 1945–1990 között a magyar állampolgárok mennyiben rendelkeztek az *Egyetemes Emberi*

Jogok Nyilatkozatában megfogalmazott jogokkal.

Ismerje az 1945–1990 közötti korszakot meghatározó politikusok nevét.

Ismerje a „kulák” szó jelentését, diszkriminatív tartalmát.

Tudja, hogy mi a különbség a termelőszövetkezet és az állami gazdaság között.
 Értékelje a „háztáji” földek szerepét a magyar élelmiszer-ellátásban.
 Értékelje, hogyan változott meg a családi munkamegosztás a nők tömeges munkába állásával.
 Rendezzenek vitát arról, hogy melyik az optimális családi munkamegosztás.
 Rendezzenek vitát arról, hogy a népesség növekedése mennyiben függvénye az életszínvonalnak.
 Sorolja fel, hogy a kétkeresős családmódel milyen intézményes-szolgáltató-technikai háttér esetén megnyugtató. Értékelje, hogy ez ma Magyarországon, illetve a saját településén mennyiben adott.
 Statisztikai adatok alapján (egy főre jutó fogyasztás, illetve tartós fogyasztási cikkek) értékelje a korszakban az életszínvonal növekedését.
 Értékelje, hogy a szocialista iparosítás hogyan hatott a településszerkezetre; ismerje a szocialista városépítést stilisztikai és funkcionális elemeit.
 Soroljon fel olyan városokat, melyek a szocialista iparosítás korszakában épültek vagy akkor növekedtek jelentős városokká.
 Vitakozzonak róla, hogy a „lakótelep” mennyiben kényelmes és otthonos léttér. Segédanyag: egy lakótelepi életformát ideálisnak megjelenítő filmrészlet a hatvanas évekből.
 Említsen példákat, hogy a szocialista iparosítás milyen környezeti károkat okozott.
 Értékeljék, hogy a hatvanas évek magyarországi beat-mozgalma mennyiben fejezte ki a magyar társadalom, az új generáció „másképp-gondolkodását”, illetve mennyiben a „hagyományos” generációs konfliktusok megjelölője. Segédanyag: az *Extázis 7-től 10-ig* című magyar film, illetve korabeli dalszövegek.
 A szocialista országok eladósodását ábrázoló statisztikai ábra segítségével vitassák meg, hogy Magyarországon a rendszer fenntartásából szükségképpen következett-e az eladósodás.
 Vitassák meg, előnyös-e külföldi kölcsönt felvenni.
 Vitassák meg, hogy miért március 15-e ünnepe vált a rendszerrel való ellenzéki, szembenállás szimbólumává.
 Értékelje, hogy mit jelent az „önkizsákmányolás” fogalma.
 Indokolja meg, hogy a hivatalos nyolcvanas munkaidőnél miért dolgoznak többet az emberek a hetven-nyolcvanas években.
 Értékelje, hogy az „önkizsákmányolás” hogyan hat a személyiségre, a családi életre; milyen egészségügyi vonzatai vannak. Beszéljék meg, hogy ma milyen életvezetési technikákat látnak maguk körül.
 Ismerje a magyarországi rendszerváltás körülményeit.

10.3. Európa helye a világban (20 óra)

Célok:

Érzékeltetni kell, hogy a tudományos-technikai fejlődés hogyan hidalja át a távolságokat; a világgazdaságban hogyan változik meg Európa, illetve az európai nagyhatalmak pozíciója. Melyek az integráció racionális elemei, s mely konfliktusok akadályozzák létrejöttét. A megosztott világ hogyan szakítja ketté Európát; a tőkés és szocialista integráció milyen háttérrel, milyen célok jegyében és milyen sikerrel működött. Meg kell mutatni a szocialista integráció sikertelenségének okait; a kelet-közép-európai térség iparosodásának és gazdasági teljesítőképességének alakulását. Érzékeltetni kell, hogy milyen változást hoz a keleti blokk és a Szovjetunió felbomlása a térségben; mennyiben van esély egy széles körű európai integráció kiépülésére a közeljövőben.

Előzmények:

Az ipari forradalmak és a világgereskedelem. Az USA gazdasági fejlődése, pozícióinak megváltozása a 20. század első felében. A világgazdasági válság. A Szovjetunió és a szocialista világrendszer Európában a II. világháború után. A gyarmatbirtalmak felbomlása. A hidegháború; a tőkés és szocialista blokk szembenállása. A szocialista modell gazdasági elemei.

Tartalom:

Az olajválság gazdasági hatása a keleti, illetve nyugati világban.
 A kelet-nyugati cserearány-romlás. A szocialista országok eladósodása.
 A *Gorbacsov-korszak*; a Szovjetunió felbomlása.
 Rendszerváltás Kelet-Közép-Európában. A nemzeti konfliktusok felerősödése.
 A gazdasági szerkezetváltás és a privatizáció nehézségei a volt szocialista országokban. Szociális feszültségek; munkanélküliség. A gazdasági teljesítőképesség visszaesése.
 Az EU tagállamai. A maastrichti kritériumok; az ECU és az euro. A közösség belső feszültségei és a bővítés problémái. Az EU és Kelet-Közép-Európa.
 A kelet-közép-európai országok együttműködésének nehézségei; nemzetiségi konfliktusok; a térség polarizálódása. Jugoszlávia felbomlása; a polgárháború. Újjáépítési tervek.
 Az Amerikai Egyesült Államok gazdasági és politikai súlya a világban.
 Az ázsiai kontinens; Japán és a délkelet-ázsiai régió szerepének növekedése a világgazdaságban.
 A Magyar Köztársaság külpolitikája és külkapcsolatai; kapcsolatok a szomszédos országokkal; a határon túli magyarság és az anyaország kapcsolata. Magyar állampolgárok külföldön: útlevel, vízum.

Követelmények:

A tanuló statisztikai ábrák segítségével vázolja fel, hogy a keleti blokk országában hogyan változott a nemzeti jövedelem 1970–1995 között. Következtetéseit vesse össze a munkanélküliségre vonatkozó adatokkal.

Értékelje, hogy miért váltak a kelet–nyugati cserekapcsolatok kedvezőtlenebbé a keleti blokk országai számára az olajválság után.

Tudja, kik voltak az USA elnökei 1945–1996 között.

Statisztikák alapján összegezze az USA nemzetközi hatalmának legfontosabb tényezőit.

Tudja, kik voltak az SZKP főtitkárai 1945–1991 között.

Indokolja meg, hogy véleménye szerint milyen okok vezettek a kommunista diktatúrák bukásához.

Térkép segítségével igazolja, hogy a keleti blokk felbomlása polarizálta a közép-kelet-európai térséget.

Térképről olvassa le, hogy mely független államok léteznek a volt Szovjetunió területén.

Ismerje, hogy a keleti blokk egyes országában hogyan ment végbe a rendszerváltás.

Értékelje, hogy mely feltételek garantálhatják, hogy az egyesített Németország nem veszélyezteti a világbékét.

Ismerje az egyes európai országok államformáját, fővárosát. Utóbbiakat mutassa meg a térképen.

Ismerje a jelentősebb Európán kívüli országok államformáját, fővárosát.

Források segítségével bizonyítsa Kína jelentőségét a világpolitikában.

Elemmezze a japán gazdasági sikereket gazdasági-társadalmi háttérét.

Vázolja, hogy mely európai országok alkotják az EU-t.

Vitassák meg az EU-tagság előnyeit és hátrányait.

Készítsen vázlatot néhány európai integrációs szervezet fő feladatairól.

Ismerje Jugoszlávia felbomlásának körülményeit; legyen tisztában a volt Jugoszláviára érvényes nemzetiségi és vallási megoszlással.

Értékelje a nemzetközi szervezetek részvételét a délszláv válság megoldásában.

Ismerje a hágai nemzetközi bíróság jogkörét; a délszláv válsággal kapcsolatos feladatait.

Legyen tisztában azzal, hogy a hadviselés mely eszközei minősülnek háborús bűnöknek.

Értékelje Magyarország OECD-tagságának jelentőségét.

Legyen tisztában azzal, hogy mely országokba utazhat útlevéllel; mely országokba kell vízumot kérnie.

Ismerje az útlevél kiváltásának általános feltételeit, lebonyolítási módját.

Magyarázza meg, hogy mit jelent a „fogyasztói társadalom”, illetve a „jóléti állam” fogalma. Értékelje ennek gazdasági-társadalmi háttérét.

Vitassák meg a polgári demokrácia, a jóléti társadalom és a piacgazdaság összefüggésének tartalmát.

10.4. A jogállam és működése (40 óra)

Célok:

Meg kell ismertetni a diákokkal a modern polgári demokráciák működését, illetve hogy ebben a struktúrában mely alapvető jogok és lehetőségek adtak az állampolgárok számára. Érzékeltetni, hogy miért fontos sajtó-jogok deklarálása a nemzeti és etnikai kisebbségek számára. Meg kell világítani a „jogállam”, illetve a „jogbiztonság” fogalmát. Mit jelent az „önkormányzat” a települések esetében. Mit jelent a „szociális háló” fogalma? Hogyan képes az intézményrendszer az „esélyegyenlőség” elvét érvényesíteni? Milyen esetekben és területeken létfontosságú a „civil kezdeményezések” tevékenysége? Ezek milyen formában és milyen lehetőségekkel jelennek meg a mai társadalomban? Mely speciális jogokkal rendelkeznek a gyermekek és a diákok; mi az iskola szocializációs szerepe; miért fontos terep ez a jövőendő állampolgárok nevelését illetően? Mit jelent a tolerancia fogalma a társadalomban és a mindennapi életben? Melyek a konfliktuskezelés optimális módjai?

Előzmények:

Általános, egyenlő és titkos választójog. Többpártrendszer. Szabadságjogok. A nyilvánosság szerepe a közéletben. Szakszervezetek, sztrájkjog. Nemzetiségek Magyarországon. Nemzetiségi törvény Magyarországon a dualizmus korában. Köztársaság. Köztársasági elnök. Kormány. Miniszterek, miniszterelnök. A felelősség elve. A hatalommegosztás. Belső rendfenntartás és honvédelem. Közigazgatás; szociális, egészségügyi és oktatási feladatok. *Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata. Az áprilisi törvények. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata.*

Tartalom:

Egyén és társadalom; szerepeink.

A család; a család problémái ma Magyarországon. A családi költségvetés. Családsegítő programok.

A szocializáció. A család és a külvilág. A szocializáció intézményei.

Az iskola: a diákok, szülők és tanárok együttműködése; konfliktusok. A diák önkormányzat. A gyermekek jogai.

A település; az önkormányzat: a hivatal és a választott képviselők; a lakosság és az önkormányzat közötti információs csatornák.

Az állampolgárság fogalma; bevándorlók; menekültek; a gazdasági és politikai menekült státusz közötti különbség.

A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek. A kisebbségek sajátos jogai. Kisebbségek a településen; a kisebbségi önkormányzatok működése; kisebbségi kultúra.

A település sajátos jövedelemforrásai: vállalkozások, turizmus, idegenforgalom, személyi jövedelemadó, helyi adók stb.. A település költségvetése; költségvetési viták.

Munkavállalói jogok; a munkaviszony; munkaszerződés, kollektív szerződés; szakszervezetek, érdekvédelmi szervezetek; munkanélküli segély; nyugdíjbiztosítás; rokkantnyugdíj; nyugdíjkorhatár Magyarországon; a fekete munka.

Kultúra és szórakozás; a társasági élet színterei.

A legfontosabb magyarországi vallások és egyházak. Az egyházak szerepe a települések életében. Az iskolai hitoktatás.

Oktatási intézmények; bölcsőde, óvoda, alap-, közép- és felsőfokú oktatási intézmények a település közelében; az eltérő képességű gyermekek képzési lehetőségei.

Az egészségügyi hálózat; háziorvosi szolgálat; szakrendelések; kórházi ellátás. A szabad orvosválasztás lehetőségei. A betegek emberi jogai.

A szociális háló fogalma. Alanyi jogon járó és jövedelemtől függő juttatások. A szociális rászorultság elve. A gyermekvállalás állami támogatása Magyarországon. Az önkormányzat és az állam szerepe a szociális ellátásokban. A település helye a megyében. Kapcsolatok a szomszéd településekkel.

Tűzoltóság, rendőrség; a közbiztonság helyzete a településen és Magyarországon.

Politikai pártok a településen; politikai pártok Magyarországon; választási programok; a magyarországi választási rendszer.

A parlament működése; a törvényalkotás folyamata; a kétharmados törvény; költségvetés; költségvetési hiány; adófajták.

Az alkotmány; az Alkotmánybíróság feladata.

A köztársasági elnöki intézmény.

A végrehajtás. A kormány és a minisztériumok.

Az igazságszolgáltatás; a polgári peres és a büntetőjogi eljárás.

Társadalmi beilleszkedési zavarok; a deviancia fogalma. A deviáns magatartás kezelhetősége a társadalomban. A szocializáció egyes fokainak jelentősége a deviancia kiküszöbölésében.

Honvédelem; a kötelező katonai szolgálat; fegyveres és alternatív katonai szolgálat.

Követelmények:

A tanulók tervezzék meg egy településükön élő átlagos (négytagú) család havi kiadásait.

Legyenek tisztában az alapvető élelmiszerek, fogyasztási cikkek, közüzemi díjak árával.

Ismerjék a legfontosabb megtakarítási formákat.

Ismerjék a hitelfelvételekkel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat (előleg, kamat, kezelési költség stb.).

Ismerjék a hitelkártyák kezelésének elvét.

Saját otthoni tapasztalataik alapján csoportokban beszéljék meg a mai magyar családokban általános kiadás, vásárlási, fogyasztási, étkezési szokásokat.

Kutatólapok alapján csoportokban végezzenek szociológiai felmérést településük különböző viszonyairól, az intézményhálózat működéséről; számozzanak be vizsgálataikról egy-egy óra keretében a többieknek, bocsássák vitára észrevételeiket; ha lehetséges, hívjanak meg az érintett témában a településen illetékes szakembert, aki az összegyűjtött kérdésekre, felmerülő kritikai észrevételekre reagál (pl. egészségügyi ellátás, oktatási rendszer, népesedési mutatók, vállalkozások, költségvetés stb.)

Csoportokban végezzenek kutatást, hogy a településen milyen módon gondoskodnak a rászorulókról (öregek, betegek, szegények, munkanélküliek, hajléktalanok, eltérő képességű emberek). Vázolják a rászorulókkal foglalkozó szervezetek legfontosabb problémáit. Értékeljék ugyanezen szervezetek civil társadalommal fenntartott kapcsolatát.

Vitassák meg, hogy miért vállalják sokan a fekete munkát; mennyiben jelent egzisztenciális biztonságot a fekete munka és mennyiben nem. Értékeljék, hogy mennyiben „jogos” a fekete munka tilalma az állam részéről. (Segédanyag: az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*).

Vitassák meg, hogy milyen jogai és kötelességei vannak a munkavállalónak és a munkáltatónak.

Töltsenek ki közösen egy személyi jövedelemadó-bevallást.

Teremtsenek kapcsolatot a településen élő kisebbségek szervezeteivel. Képviselőikkel készítsenek interjúkat vagy hívják meg őket az órára; beszéljenek a kisebbségek legfontosabb problémáiról; a kisebbségi önkormányzatok működéséről.

Értékeljék, hogy a diák önkormányzat milyen lehetőségekkel rendelkezik az iskolában.

Az iskolavezetéssel egyeztetve, év végén szervezzenek tankönyvbörzét, ahol a használt, de jó állapotban levő tankönyvek új gazdára lelhetnek.

Vitassák meg, hogy a munkához való jog deklarálása hogyan viszonyul a piacgazdaság működési elvéhez.

Vitassák meg, hogy ma mely képzettség, szakma „piacképes”, illetve melyik jelent egzisztenciális biztonságot.

Vitassák meg, milyen üzleti ötletre alapítanának vállalkozást.

Értékeljék, hogy ma Magyarországon, a településükön milyen kritériumok alapján tartanak valakit sikeres vállalkozónak. Ha lehetséges, hívjanak meg egyet közülük az órára.

Értékeljék, hogy milyen szerepe lehet az oktatásnak a munkanélküliség megelőzésében, az átképzésben. Véleményüket vessék össze a környezetükben tapasztalható állapotokkal.

Érzékelje, hogy a szociális, gazdasági és kulturális jogok biztosítása a gazdaság teljesítőképességének függvénye.

Vitassák meg, mi a biztosítás jelentősége; milyen típusú biztosításokat ismernek.

Vitassák meg, szükséges-e a piaci viszonyok megjelenése az egészségügyben, a kultúrában és az oktatásban.

Vitassák meg, igaz-e, hogy az államnak annál több az adóbevétele, minél nagyobbak az adókulcsok. Ha van helyi tévé-program, akkor értékeljék, hogy a bemutatott események tükrében: mi történik a településen, melyek a közélet legfontosabb színterei, kik a szereplői.

Értékeljék, hogy lakóhelyükön milyen a közbiztonság; a rendőrség mellett létezik-e polgárőrség vagy egyéb biztonsági testület.

Vitassák meg, miért veszélyes, ha a rendőrség mellett túlságosan megnövekszik az őrző-védő kft.-k súlya és szerepe.

Vitassák meg, hogy miért fontos a fegyverviselés engedélyhez kötése, a harci kutyák tartásának szabályozása stb. Indokolják az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából* vett pontokkal ezeknek az intézkedéseknek a jogosságát. Értékeljék, hogy ezek a tiltó jogszabályok milyen hatékonysággal működnek ma Magyarországon.

Legyen tisztában azzal, hogy ha jogsérelem ér valakit, mely fórumokhoz fordulhat.

Ismerje az ombudsman tevékenységét, sajátos jogkörét.

A tévé egyik parlamenti közvetítését elemezve, ismertessék a törvényalkotás technikai folyamatát. A Magyar Közlöny segítségével tanulmányozzanak egy közelmúltban született törvényt. Értékeljék, hogy az állampolgárok számára mennyiben „érthetőek” a törvények.

Vitassák meg, a tömegtájékoztató miről, milyen hangnemben és terjedelemben informálja az állampolgárokat.

Ismerje a miniszterelnök és a köztársasági elnök nevét.

Sorolja fel, hogy mely párt vagy pártok kormányoznak és melyek vannak ellenzékben.

Vázolja, hogy miért van szükség kormányképes ellenzékre.

Ha lehetséges, lépjenek kapcsolatba körzetük országgyűlési képviselőjével. Készítsenek vele interjút vagy hívják meg egy órára.

10.5. Az emberiség jövőjét veszélyeztető problémák (20 óra)

Célok:

Tudatosítani kell az emberiség veszélyeztetett helyzetét a Földön. Érzékeltetni kell, hogy az emberi élet megóvása nemzetközi összefogást kíván; az egyenlőtlen fejlődés következtében a fejlett ipari társadalmakra hárul a nagyobb felelősség és a kezdeményezés súlya. Érzékeltetni kell a civil kezdeményezések átütő erejét a globális problémák leküzdésében. Meg kell mutatni, hogy a polgári demokratikus struktúra biztosítja a kormányzat legnagyobb mértékű befolyásolását az állampolgárok számára. Olyan attitűd közvetítése, melynek segítségével a diákok a hétköznapi életben is felvállalják a környezet és az emberiség jövője érdekében a felelősségteljes közreműködést.

Előzmények:

Egyenlőtlen fejlődés. Észak–Dél effektus. A gyarmati múlt öröksége. Az ipari forradalmak és a környezet károsítása. A természetet „legyőző” szocialista ember. Megosztott világ; a fegyverkezési verseny. Az atomfegyver monopóliuma; fegyverzet korlátozások.

Tartalom:

A szuperhatalmak kora; a fegyverkezési verseny; atomfegyver és egyéb tömegpusztító fegyverek. Fegyverzet korlátozások. Nemzetközi ellenőrzés.

Az alapvető emberi jogok tiszteletben tartásának kérdése napjainkban; az Amnesty International tevékenysége.

Környezetvédelem és üzleti szempontok. Civil kezdeményezések; „zöld” pártok és sikereik; a Greenpeace.

A Föld demográfiai helyzete; túlnépesedett és éhező régiók; nemzetközi segélyprogramok.

Szegénység, természeti csapások; a katasztrófa sújtotta régiók ellátásának megszervezése.

Betegségek; az AIDS mint veszélyforrás.

A terrorizmus megjelenésének formái (vallási fundamentalizmus, etnikai konfliktusok stb.); csoportmunka.

Családtervezés és családmodell; vita az abortusz körül; az emberi jogok és a családtervezés; csoportmunka.

Magyar népesedési mutatók; összevetés a globális adatokkal; vita.

Gyermekek a világban; *Egyezmény a gyermekek jogairól*; rabszolgaság és prostitúció; a fejlett világ felelőssége és lehetőségei; csoportmunka.

Nemzetközi maffiák, kábítószer-kereskedelem. A kábítószer útja Európában. Magyarország mint piac. Veszélyeztetett társadalmi csoportok.

A fogyasztói társadalom működése; a hulladék és annak elhelyezése; veszélyes hulladékok; a szelektív hulladékgyűjtés.

Pazarlás és nélkülözés: szokások és életforma; a reklámok szerepe; mit dobunk ki, ami hasznos és miért; az újrafelhasználás szempontjai.

Követelmények:

A Heti Világgazdaság, a napilapok, illetve a tévéhíradók segítségével a tanuló vázolja fel az emberiséget érintő éppen időszerű problémákat. Kapcsolja össze ezeket az általánosságban megismert globális problémákkal. Sorolja fel azokat az országokat, amelyeknek van atomfegyverük.

Bizonyítsa be, hogy az őserdők kiirtása végzetes lépés lehet az emberiség számára.

Rendezzen kiállítást az iskolában, melynek keretében felhívják a figyelmet az emberiséget veszélyeztető problémákra.

Tudja, melyek a legfontosabb élnévkészletek.

Ismerje a legfontosabb kábítószerkelet és azok hatásmechanizmusát.

Tudjon különbséget tenni a „soft” és a „hard” drogok között.

Vázolja a kábítószer-kereskedelem és a bűnözés kapcsolatát.

Ismerjen olyan intézményeket, alapítványokat, amelyek szenvedélybetegek gyógyítását vállalják.

Ismerje a magyar Büntető Törvénykönyv kábítószerrel kapcsolatos rendelkezéseit.

Tudjon különbséget tenni a HIV pozitív és az AIDS-beteg között.

Ismerjen nemzetközi és magyar statisztikát a HIV-fertőzöttek és az AIDS-ben szenvedők számáról.

Ismerje az AIDS megelőzésének legfontosabb szabályait.

Ismerje a terrorizmus legfontosabb megjelenési formáit; ismerjen terrorista szervezeteket (IRA, ETA, Hamasz stb.)

Legyen képes felsorolni országokat, ahol az iszlám jog az uralkodó. Próbálja ezt egy középkori és egy mai ember szemszögéből értelmezni.

Vesse össze az iszlám törvények szerint élő országok joggyakorlatát az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában* megfogalmazott elvekkel.

Térkép segítségével nevezzen meg országokat-régiókat, ahol ma sem tartják be az alapvető emberi jogokat. Vázolja, hogy ennek melyek a legfontosabb okai.

Ismerje az Amnesty International szervezetét, céljait és eredményeit.

Rendezzen vitát a halálbüntetésről.

Ismerje az ENSZ keretében működő legfontosabb segélyszervezeteket.

Sorolja fel a harmadik világ legfontosabb problémáit.

Értékelje a nemzetközi szervezetek hatékonyságát és eredményeit a harmadik világ gondjaival kapcsolatban.

Értékelje, hogy a Magyarországon forgalmazott termékek összetétele, csomagolása mennyiben környezetbarát.

Értékelje, hogy a reklámok mennyiben vállalnak fel környezetvédelmi szempontokat.

Vizsgálja meg, hogy otthoni fogyasztási szokásaik milyen mértékben környezetkímélők.

Érzékeltesse, hogy a környezet károsítása milyen módon befolyásolja az ott élő emberek egészségét. Próbáljon meg összefüggést találni egyes betegségek és környezeti ártalmak között.

Említsen néhány példát arra, hogy az emberi gondatlanság, hozzá nem értés, a természet kizsákmányolása hogyan vezetett vissza nem fordítható környezeti katasztrófákhoz (Csernobil; Aral-tó; Asszuáni-gát; Kis-Balaton stb.)

Gyűjtsék össze és beszéljék meg, hogy környezetükben a növények és állatok megbecsülésében milyen hiányosságokat tapasztalnak. Próbáljanak kapcsolatot teremteni illetékes intézményekkel a problémák megoldására.

Ismerje, hogy településén milyen technológiával történik a hulladékgyűjtés.

Értékelje, hogy saját településén vagy az annak közelében található mezőgazdasági és ipari üzemek környezetbarát módon üzemelnek-e, s milyen mértékben.